

SOTILAAN MORAALISET VALINNAT JA OIKEUS KANSAINVÄLISTYVÄSSÄ MAAILMASSA ***

Oikeustieteen lisensiaatti Kari T. Takamaa

”Always do right. This well gratify some people, and astonish the rest” – Mark Twain

1. JOHDANTO

Tässä kirjoituksessa keskitytään tarkastelemaan oikeudellisesta näkökulmasta eräitä sotilaan moraaliin¹ sisältyviä arvoja. Kirjoituksen tarkoituksena on osallistua jo käynnissä olevaan keskusteluun ja osoittaa upseerin koulutuksen murrosvaiheessa mahdollisia erityisalueita jatkotutkimukselle.² Kirjoituksessa on yritetty välttää suoria kytkentöjä eri moraaliteorioihin tai oikeusteoreettisiin keskusteluihin, vaikka nämä vaikuttavatkin eri tavoin arvokeskusteluun. Arvojen painotukset ja tulkinnat eivät ainostaan ole riippuvaisia siitä yhteiskunnan historiallisesta vaiheesta, jossa elämme, mutta niiden suhde toiseensa, painotus ja tulkinnat riippuvat myös siitä turvallisuustilanteesta/toimintakontekstista, jossa upseerin on toimittava. Tästäkin syystä kattava arvoluettelon laadinta on ehkä mahdoton tehtävä ja voi olla osuvampaa keskustella toivotuista ja tärkeinä pidetyistä *ominaisuuksista*, joita upseerit ja heidän kanssatoimijansa arvostavat. Lisäksi useat eri tasoiset ja eri tilanteissa sovellettavat normistot edellyttävät heiltä myös tietynlaista toimintaa tai muunlaisesta toiminnasta pidättymistä. Tämän valtaisan kentän hallinta voi onnistua paremmin, jos näitä velvoitteita ja oikeutuksia voidaan johtaa myös arvoihin jo sisältyvistä tai niitä heijastelevista periaatteista tai hyveistä. Oikeussäännöt ovat yksi tällainen valtaisa normikenttä, josta ei voi johtaa moraalia, mutta jonka asettamat velvoitteet voivat olla mainitulla tavalla helpommin hallittavissa ja jotka joka tapauksessa *ohjaavat, oikeuttavat ja rajoittavat* upseerin toimintaa. Oheinen tarkastelu on nähtävä tästä näkökulmasta ja sen pyrkimyksenä on sivuta useita näistä eri toimintakonteksteista osoittaen mahdollisia jatkotutkimus- ja keskustelualueita.

1.1 Säännöt ja oikeussäännöt

Ihmisyksilön elämää yhteisössä rajaavat useat erilaiset *säännöt*, jotka muuttuvat ajan ja paikan muuttuessa. Osa näistä säännöistä on saatettu kirjalliseen muotoon, jolloin ne yleensä ovat yhteisössä tai osayhteisössä (esim. ammattikunnassa) hyväksytyjä sääntöjä. Keskeisimpiä näistä ovat yhteiskunnassa asetetut *oikeussäännöt*. Oikeussäännöt ovat kunkin valtion laeissa, asetuksissa tai näitä alemmantasoisissa säädöksissä annettuja määräyksiä siitä mitä sen alueella toimiva yksilö saa tehdä tai on velvollinen tekemään tietyissä tilanteissa (eli ne kertovat eri tilanteissa sovellettavan ja noudatettavan *oikeusnormin*³). Oikeussäännöille on keskeistä, että ne yleensä koskevat kaikkia valtion, tarkastelunäkökulmassamme Suomen valtion, alueella toimivia henkilöitä ja ne ohjaavat, oikeuttavat ja rajoittavat heidän toimintaansa eri tavoin. Oikeussäännöt vaikuttavat toisiinsa ja ne muodostavat kokonaisuutena Suomessa voimassa olevan *oikeusjärjestyksen*. Kun näiden tulkinnassa otettavat menetelmät ja periaatteet sekä sitä koskeva tieteisoppi otetaan huomioon, muodostuu Suomessa noudatettava *oikeusjärjestelmä*. Oikeusjärjestelmä on keino 1) *järjestää ja säädellä vallankäyttöä* valtiolinten välillä ja erityisesti niiden suhdetta yksilöön sekä 2) *järjestää yksilöiden välisiä suhteita*. Vastaavasti kansainvälisen oikeuden oikeussäännöt järjestävät ensisijaisesti valtioiden keskinäisiä sekä hallitustenvälisen kansainvälisten järjestöjen keskinäisiä ja näiden ryhmien välisiä suhteita, mutta erityistapauksissa myös valtion ja ihmisyksilöiden välisiä oikeudellisia suhteita. Lisäksi oikeussäännöt ovat 3) yksi ihmisyksilön *toiminnan arvioinnin* mittapuista.

On kuitenkin muistettava, että inhimillistä toimintaa ohjaavat myös muut säännöt sekä sosiaaliset käytännöt. Uskonnon ja moraalien merkitys on usein myös keskeinen niin yksilön valintoja pohdittaessa kuin näitä ratkaisuja käytännössä tehtäessä. Lisäksi tulevat erilaiset sosiaaliset käytännöt, jotka ovat yleensä vakiintuneita menettelytapoja. Näitä käytäntöjä on harvoin ilmaistu kirjallisesti, mutta ne kuitenkin koetaan usein inhimillistä käyttäytymistä eri ryhmissä ja yhteisöissä ohjaaviksi normeiksi. Useat niistä sisältävät yksilön toimintaympäristön odotuksista syntyneitä käyttäytymiselle asetettuja rajoja ja rajoitteita, joiden rikkomista pyritään välttämään, jotta seurauksena ei syntyisi tämän yhteisön, sosiaalisen ympäristön, paheksuntaa odotusten vastaisesta käyttäytymisestä. Nämä rajoitteet voivat toimia sekä käyttäytymistä positiivisesti ohjaavina, mutta myös tiettyjen oikeuksien toteutumista rajoittavina tekijöinä, koska tämän ympäristön käsitykset saattavat muuttua lainsäädäntöä hitaammin.

Eri ammattiryhmissä on muodostunut omia käsityksiä siitä, mikä on asiamukaista ammatillista toimintaa.⁴ Näistä voi muodostua kyseisen alan *ammattietiikka*, yleisten moraalisten hyveiden pelkistetty luettelo, jonka rikkomista pyritään välttämään, vaikka sen vastainen toiminta ei välttämättä suoranaisesti olisi lainvastaista toimintaa.

Oikeussäännöt eivät usein huomioi näitä muita inhimillistä toimintaa ohjaavia normistoja ja ota niiden vaikutusta riittävästi huomioon. Monissa maissa sotilasorganisaatiot ovat yhteisöjä, joissa muilla normeilla ja yhteisön käytännöillä voi olla niin voimakas asema, että nämä saattavat olla ristiriidassa oikeusnormien vaatimusten kanssa. Suomi ei kuulu näihin maihin, vaan suomalaisen sotilaan vaatimukseen kuuluu selkeästi sisäänrakennettuna se, että *toiminnan on oltava myös lain vaatimusten mukaista*, silloinkin, kun tästä saattaa aiheutua operatiivisia ongelmia. Suomalaiset upseerit on suorastaan ”ylisitetetty” näihin vaatimuksiin suoraan lainsäädännön sekä moninkertaisen valvelvoittautumisen kautta.

Puolustusvoimien tehtävänä on puolustaa maata ja taata sen turvallisuus ja olemassaolo eri olosuhteissa. Suomen turvallisuuteen vaikuttavat tekijät ovat osin muuntuneet, suomalaisen yhteiskunnan perusarvojen säilyessä pääosin ennallaan. Puolustusvoimat ovat osa suomalaisen kansalaisyhteiskunnan keskeisiä rakenteita ja ne muodostavat *turvallisuutta tuottavan ja takaavan* palveluinstituution, joka edustaa ja turvaa tämän kansalaisyhteiskunnan olemassaoloa.⁵ Samalla puolustusvoimat on osa valtakunnan viranomaiskoneistoa, jonka tulee edustaa yhteiskunnassa vallitsevia arvoja, joista keskeiset arvot heijastuvat myös uudessa perustuslaissamme.

1.2 UPSEERI KANSAINVÄLISTYVÄSSÄ MAAILMASSA

1.2.1 Toiminnan kontekstista

Arvojen säilyessä toimintaympäristössä on tapahtunut muutoksia, jotka korostavat sotilaan arvoihin kohdistuvia kansainvälisiä painotuksia. Näitä muutoksia ovat Törnuddin⁶ mukaan mm. 1) kansainvälisen sotilasalan yhteistyön lisääntyminen⁷; 2) Suomen turvallisuusympäristön muuttuminen⁸; 3) kansainvälisen yhteisön toiminnan painottuminen kohti kriisinhallintaa ja myös näistä osatekijöistä johtuva Suomen yhä aktiivisempi osallistuminen kansainväliseen turvallisuuspolitiikkaan ja tästä seuraava suomalaisten sotilaiden toiminta erilaisissa kansainvälisissä tehtävissä.⁹ Tämä toimintaympäristön osittainen muutos ei voi olla myös jatkossa heijastumatta upseerille asetettaviin toimintavaatimuksiin ja häneltä edellytettyihin ominai-

suuksiin, minkä seikan on ennen pitkää heijastuttava myös upseerin arvoihin tai niistä johdettuihin tulkintoihin.

Kansainvälisten kriisien painopiste on selkeästi ja lähes yksinomaisesti siirtynyt *valtioiden sisäisiin aseellisiin selkkauksiin* ja tätä alempiin väkivaltaisiin *valtion sisäisiin epäjärjestystilanteisiin*, mihin saattaa liittyä myös samanaikainen valtioiden valtiorakenteiden osittainen tai täydellinen hajoaminen (*failed states*). Samaan aikaan on kansainvälispoliittisen keskustelun ytimeen palautunut näkemys *demokraattisten yhteiskuntien merkityksestä* valtioiden sisäisen rauhan ja tasapainon rakentajina sekä tästä seuraava vastaava vaikutus valtioiden välisiin rauhanomaisiin suhteisiin.

Uusissa kansalaisten turvallisuuteen vaikuttavissa tekijöissä korostuvat erityisesti valtioiden rajat ylittävä *ei-valtiollisten toimijoiden aiheuttamat uhat* kuten terrorismi tai muu rajat ylittävä rikollisuus kuten huumekauppa eri lieveilmiöineen. Lisäksi kansainvälisen valtioyhteisön sekä sen yksittäisten valtioiden toimintaan vaikuttaa esimerkiksi eri valtioissa tapahtuneiden ihmisoikeusloukkausten nopea esiintulo kansainvälisten tiedotustoimistojen toimesta. Tämä on johtanut korostuneeseen tarpeeseen puuttua valtion sisällä tapahtuvaan toimintaan kun se on vakavuusasteeltaan ylittänyt tietyt rajat. Tämä raja on viime vuosikymmenten aikana madaltunut ja lisäksi myös useat kansainvälisoikeudelliset järjestelyt antavat kansainvälisen valtioyhteisön instituutioille mahdollisuuden reagoida ja puuttua tällaiseen toimintaan yhä herkemmin.

Kaikki nämä tekijät ovat nostaneet uudelleen ajankohtaiseksi keskustelun kansainvälisen valtioyhteisön oikeudesta puuttua valtion sisäisiin asioihin, jonka ääripäässä on myös vahvasti uudelleen herännyt keskustelu kansainvälisen valtioyhteisön valtuuttaman intervention, erityisesti *humanitaarisen intervention* oikeutuksesta ja tarpeellisuudesta. Näkemys on vahvasti esillä myös kansainvälispoliittisessa toiminnassa. Suvereenisuuden merkitys on vähentynyt ja valtiot ovat mm. lukuisten eri kansainvälisten valtiosopimusten kautta avanneet valtiosuvereenisuuteensa väyliä, joiden kautta kansalliset ongelmat voivat nousta hetkessä kansainvälisen valtioyhteisön käsiteltäviksi asioiksi.

Kaikki tämä pitkäaikainen kehitys tai muutos heijastuu myös kansainvälisten järjestöjen sekä kansainvälisten poliittisten järjestelyjen puolesta tai valtuuttamana tehtäviin operaatioihin, joihin suomalaiset sotilaat osallistuvat Suomen ottamien kansainvälisten yhteistyötehtävien puitteissa. Kriisialueilla tapahtuva *rauhanturvaamistoiminta*¹⁰ on harvoin enää puhdasta osapuolten välissä olemista, näiden erillään pitämistä ja havainnointia sekä valvontaa. Siihen liittyy yleensä kosketuspintoja ja tehtäviä, joihin kuuluu puhtaasti sotilaallisten operaatioiden ohella myös *siviilikriisinhallintaan* liit-

tyviä tehtäviä, joihin saattaa sisältyä mm. yhteiskunnan infrastruktuurin tuhoutuneiden eri osa-alueiden uudelleen rakentamista ja osallistumista myöskin näiden muuntamiseen kohti demokraattisen yhteiskunnan toimintoja. Kriisin jälkihoidon alkaessa usein nämä tehtävät kuuluvat alueella toimivien kansainvälisen yhteisön rauhanturvaajien tehtäviin, kunnes siviilikriisinhallinnan tehtävistä ja jälleenrakentamisesta vastaavat muut kansainvälisten elinten asettamat tahot saavat oman toimintansa alkuun.

Rauhanturvatehtävissä toimitaan yhteistyössä tehtävän sisällä lukuisten eri alojen edustajien kanssa ja joudutaan myös hoitamaan tehtäviä, joihin perinteinen sotilaskoulutus ei välttämättä suoranaisesti valmenna. Lisäksi on otettava huomioon yhteistyö tehtävärajan ylitse muiden alueella jälleenrakennusta ja erityistehtäviä suorittavien kansainvälisen yhteisön edustajien sekä erilaisten NGO-yhteisöjen edustajien kanssa. Kaikki nämä edellyttävät erilaisia valmiuksia toimintaan osallistuvalla suomalaiselta sotilalta, minkä tulee heijastua suoraan upseerin koulutusohjelmassa annettavaan opetukseen ja kehitettäviin valmiuksiin.¹¹ Kaikille tuleville upseereille on akateemisessa koulutusohjelmassa annettava yhtäläiset valmiudet kansainvälisten tehtävien edellyttämistä tehtävistä selviytymistä varten, riippumatta siitä millaisiin tuleviin tehtäviin he opiskeluvaiheen aikana tuntevat erityistä mielenkiintoa. Koulutuksen lisäksi nämä vaatimukset heijastuvat luonnollisesti upseerille tärkeäksi koettuihin ominaisuuksiin sekä niiden on sisällyttävä myös upseerin tärkeäksi kokemiin arvoihin ja niiden merkityksisällön tulkintaan.

1.2.2 Toiminnan perusteista

Keskeisen pohjan oman toiminnan arvioimiselle ja päätösten tekemiselle kansainvälisissä tehtävissä antaa myös upseerin tietous oman oikeusjärjestyksen sisällöstä sekä sisäistetty tietous sodan oikeussääntöjen, ihmisoikeuksien¹² asettamista velvoitteista käytännön päätöksentekotilanteessa.

Näiden inhimillisen kohtelun perusasioiden tuntemus asettaa myös *standardoja*, joiden mukaista toimintaa voi vaatia myös muilta kansatoimijoilta sekä kohdealueen erillään pidettäviltä tahoilta ja usein ne ovat ainesosina kriisin jälkeisten yhteiskuntien jälleenrakentamisessa kuuluen myös demokraattiseksi käsitetyin valtion arvoihin.

Rajoitan tarkastelun näkökulmaa aiheen laajuuden takia siten, että keskityn arvioimaan miten oikeusnormit ja niiden heijastelemat arvot ja sisältämät oikeushyvät vaikuttavat näihin valmiuksiin ja ominaisuuksiin sekä miten niiden tulee sinne myös heijastua. Samalla on kuitenkin huomautettava tarkastelun rajoituksista; oikeusnormeista ei voi johtaa arvoja, vaan ne par-

haimmillaan heijastuvat oikeussäännöissä. Oikeussäännöillä voidaan myös rajata ja ohjata arvoista johdettavia ratkaisuja. Mutta oikeussäännöt eivät yksin riitä ratkaisun perustaksi, vaan niiden jättämä harkinta-ala on myös sitä kenttää, jossa ratkaisun perusteet voidaan hakea moraalin avulla tai ainakin niin, että sen sisältämät arvostukset voivat heijastua ratkaisun tekemiseen.

2. UPSEERIT JA OIKEUS

2.1 Suomen oikeusjärjestys

Upseerien itse kokemia suomalaiselle upseereille tärkeitä *ominaisuuksia* ovat Jukka Ojalan tekemän tutkimuksen mukaan *vastuuntuntoisuus, oikeudenmukaisuus, esimerkillisyys, luotettavuus, kutsumuksellisuus, ahkeruus, lojaalisuus, solidaarisuus, epätsekkyyys, ammattiylpeys ja yhteinen ammatitietikka*.^{13 14}

Sotilasvalaan¹⁵ sisältyy eräitä keskeisiä jokaiselta suomalaista sotilaskoulutusta saaneelta henkilöltä edellytettäviä arvoja. Näitä ovat mm. *velvollisuudet a) isänmaata¹⁶ sekä b) toisia sotilaita kohtaan¹⁷ sekä c) sotilaan käyttäytymiselle¹⁸ asetettavat erityisvaatimukset*.¹⁹ Sotilasviran haltija vannoo myös valmistuessaan upseeriksi *virkaavalan* tai antaa sitä vastaavan *juhllallisen vakuutuksen*. Valan olennaisena sisältönä on moraalinen sitoutuminen noudattamaan perustuslakia ja muita voimassa olevia lakeja sekä toimimaan oikeudenmukaisesti ja puolueettomasti kansalaisten ja yhteiskunnan parhaaksi.²⁰ Ammattiupseeria sitoo siis myös kaksinkertainen moraalinen valavelvollisuus.

Oikeudelliselta kannalta kaikki suomalaiset sotilaat sotilasarvosta riippumatta ovat Suomen oikeusjärjestyksen alaisia. Heitä sitovat hierarkialtaan eritasoiset lainsäädäntöön kuuluvat säädökset sekä Suomen valtiota velvoittavien kansainvälisten valtiosopimusten kautta Suomea velvoittaviksi sovitut kansainväliset oikeussäännöt.²¹

Koska kaikki suomalaiset sotilaat ovat myös *virkaavalan* vannoneita valtion virkamiehiä, sotilaan tärkeäksi koettuihin ominaisuuksiin sisältyvät myös keskeiset *virkamieshyveet*, kuten *ahkeruus, toiminnan lainmukaisuus, rehellisyys, tunnollisuus ja riippumattomuus*.²²

Perustuslain 2 § sisältää *kansanvaltaisuuden ja oikeusvaltioperiaatteen*. Näistä seuraa, että valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta. Kansanvaltaisuuteen sisältyy myös *yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa* yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Julkisen vallan käytön tulee perustua aina lakiin ja kaikessa julki-

nessa toiminnassa on lakia tarkoin noudatettava. Valtion viranomaisten on siis heijasteltava toiminnassaan kansan tahtoa. Lisäksi heille on asetettu keskeinen velvollisuus huolehtia perusoikeuksien turvaamisesta. Julkisen vallan onkin *turvettava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen* niin normaalissa rauhan tilassa (PL 22§) kuin myös (hieman rajoitetummin) poikkeusoloissa (PL 23§).²³ Tämä kuuluu myös sotilaan tehtäviin. *Tuottaessaan turvallisuutta* sotilas vaikuttaa osana puolustusvoimia myös rauhantilan säilymiseen, mikä mahdollistaa mahdollisimman laajan perusoikeuksien ja oikeudenmukaisuuden toteutumisen perusedellytyksen, antaen mahdollisuuden yksilövapauteen perustuvan yhteiskunnan edelleen kehittämiseksi. Näihin oikeuksiin kuuluvat luonnollisesti myös sotilaiden omat perusoikeudet, joita voidaan rajoittaa vain samalla tavoin kuin muidenkin yksilöiden vastaavia oikeuksia.²⁴ Esim. sananvapauden toteutumisen osalta voi todeta, että kylmän sodan päättymisen jälkeen suomalaiset sotilaat ovat myös aktiivisesti osallistuneet avoimeen keskusteluun koski se sitten Suomen turvallisuuspolitiikkaa tai sotilaana toimimisen ammatin reunaehtoja.

25

* * *

Oikeussäännöillä ja eri moraalijärjestelmillä on läheinen yhteys. Molemmat heijastelevat arvoja, joita pyritään turvaamaan normeilla. Näistä normeista erityinen asema on *oikeusnormeilla*, jotka pääosin ovat Suomen oikeusjärjestyksessä kirjoitettua oikeutta eli ne perustuvat lakeihin (perustuslait ja muut lait), asetuksiin tai näitä alemman tasoisiin hallinnollisiin määräyksiin.²⁶

Sotilasvalassa, virkavalassa sekä upseerien tosiasiallisesti tärkeiksi kokemissa arvoissa ja ominaisuuksissa korostuu mm. *oikeudenmukaisuuden* merkitys. Tällä on tietty moraalinen merkityssisältönsä kaikessa käytännöllisessä toiminnassa silloinkin kun kyse ei ole varsinaisesti oikeudellisesti merkityksellisistä virka-asemassa tehtävistä ratkaisuista. Oikeudellisesta näkökulmasta katsottuna oikeudenmukaisuus purkautuu mm. oikeussääntöjen mukaiseen toimintaan (laillinen toiminta) sekä yksittäistilanteessa lisäksi huomioon otettavaan oikeudenmukaisen, reilun ratkaisun tekemiseen.

Kun liitämme oikeudenmukaisuuteen vielä *vastuuntuntoisuuden* ja *esimerkillisyyden* vaatimukset, voimme perustella oikeudenmukaisuus-vaatimuksen osin täydentyvän myös vastuuntuntoisuuden ja esimerkillisyyden vaateiden kautta. Suomalaiseen legalistiseen traditioon kuuluu, että virkamiehet kaikessa toiminnassaan tarkoin noudattavat lakia ja ovat esimerkillisiä tässä toiminnassaan myös muille, kantaen vastuuta siitä, että näin myös todella toimitaan. Tätä vaatimusta tukee myös tasapuolisen kohtelun vaatimus sekä upseereilta edellytettävä puoluepoliittinen sitoutumattomuus.²⁷

Esimerkillinen upseeri on siis toiminnassaan niin lain- kuin oikeudenmukainen ja kantaa vastuuta siitä, että hänen toimintansa on lain sekä Suomea velvoittavien kansainvälisten valtiosopimusten mukaista. Näihin kuuluvat myös ne oikeussäännöt, joita perinteisesti on kutsuttu *sodan oikeussäännöiksi*.

2.2 SODAN OIKEUSSÄÄNNÖT JA NIIDEN NOUDATTAMINEN

Arkikielessä puhutaan usein yksinkertaisuuden vuoksi yhä sodan oikeussäännöistä. Näillä nykyisen käytännön mukaisesti tarkoitetaan aseellisissa selkkauksissa sovellettavia *kansainvälisen humanitaarisen oikeuden sääntöjä*.²⁸ Näihin oikeussääntöihin on sisäänrakennettu *sotilaallisen välttämättömyyden tasapainotus humanisuuden vaatimusten kanssa*. Näiden toisilleen osin vastakkaisten periaatteiden rajankäynti on tehty kussakin yksittäisessä oikeussäännössä. *Humaanisuus l. inhimillisuus* on tekijä, jonka tältä perustalta *tulee sisältyä kaikkien sotilaiden ja erityisesti upseerien arvomaailmaan*. Väitän, että se ihmisarvon kunnioittamisena sisältyykin upseerin arvomaailmaan yhtenä vaikuttavista taustatekijöistä, vaikka sitä ei arvoselvityksissä selkeästi ole itsenäisenä seikkana mainittu.²⁹ Lainsäädännön kautta tätä voi perustella myös uuden perustuslain³⁰ sisältämien yksilön ihmisarvon ja vapauksien korostamisella, oikeudenmukaisuuden korostamisella omassa yhteiskunnassamme sekä kansainväliseen yhteistyöhön osallistuminen rauhan ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi sekä yhteiskunnan kehittämiseksi niin meillä kuin maailmassa yleisemminkin. *Kansainväliseen yhteistyöhön aktiivisesti osallistuminen* nähdään näin mahdollisuutena edistää valtioiden välillä vallitsevaa rauhan tilaa ja kehittää niiden välisiä rauhanomaisia suhteita, mikä toiminta myös vaikuttaa Suomen turvallisuusaseman vahvistumiseen.³¹ *Yksilön ihmisarvo*³² ja *vapaus* sisältyvät perustuslain määrittelemiin perusoikeuksiin, jotka heijastelevat kansainvälisistä valtiosopimuksista omaksuttuja ihmis- ja vähemmistöoikeuksia, mutta tähän ihmisarvoon kuuluu myös se, että yksilön loukkaamattomuutta ja vapautta kunnioitetaan myös poikkeusolosuhteissa tietyt rajoitukset huomioiden. Yksilön ihmisarvon kunnioittamista pyritään turvaamaan myös n.k. sodan oikeussäännöillä tai nykyisin oikeammin kutsutuilla aseellisen selkkauksen aikana sovellettavilla humanitaarisen oikeuden oikeussäännöillä.

Aseellisissa selkkauksissa noudatettavan *inhimillisyyden vaatimukset* ovat lukuisiin oikeussäännöksiin sisäänrakennettuina. Niitä on sopimustekstin mukaan kunnioitettava ja kunkin sopimusten osapuolena olevan valtion on varmistauduttava, että näin myös tapahtuu, kaikissa olosuhteissa.³³ Sopimusteksteissä olevien määräysten ohella on lisäksi huomioitava, että niissä tapauksissa, joita sodan oikeussäännöt tai muut kansainväliset sopimukset

eivät kata, ”siviilihenkilöt ja taistelijat ovat vakiintuneeseen tapaan, humanisuuteen ja julkisen omantunnon vaatimukseen perustuvan kansainvälisen oikeuden periaatteiden suojelukseen ja ylivallan alaisia”.³⁴ Tämän perinteisen *Martensin klausuulin* asema ei ole pelkästään julistuksellinen vaan sille yhdessä tätä ennen mainitun valtioiden täytäntöönpanovollisuuden ohella rakentuu viime vuosikymmenten aikana valtiokäytännössä vahvistunut laajempi merkityssisältö. Kyseiset määräykset sitovat jokaista valtiota ja hallitustenvälistä kansainvälistä tai alueellista järjestöä³⁵, joiden vastuulla on huolehtia, että näitä oikeussääntöjä sovelletaan ja noudatetaan missä tahansa humanitaarisia ongelmia ja aseellista toimintaa esiintyy. Tämä argumentointi on muodostunut yhä keskeisemmäksi valtioiden välisissä suhteissa ja alueellisten sekä kansainvälisten järjestöjen sisällä käytävässä keskustelussa ja se muodostaa myös keskeisen osan riitaisuuksien eri osapuolten välisestä propagandasta tai informaationsodankäynnistä.³⁶ Sodan oikeussäännöt siis heijastelevat suurelta osin kansainvälisen valtioyhteisön tärkeinä pitämiä arvoja, joiden noudattamatta jättämisestä valtioita voidaan vaatia vastuuseen, ainakin poliittisella tasolla. Poliittisen tason päätöksentekoon kuuluu lisäksi Yhdistyneiden Kansakuntien turvallisuusneuvoston toiminta. Valtiot ovat myös käytännössä yhä herkemmin reagoimassa siihen kuinka toinen valtio noudattaa näitä oikeussääntöjä.

Tämä keskustelu ja toiminta kytkeytyvät myös kansainvälisoikeudelliseen *valtioon vastuun* käsitteeseen. Jokaisen valtion on huolehdittava siitä, että sen asevoimat ja muut mahdolliset aseelliset joukot tuntevat ja noudattavat näitä sääntöjä kaikilla tasoilla. Alimmalla tasolla on loppujen lopuksi yksittäinen taistelija, jonka on silmänräpäyksessä tehtävä taistelutilanteessa ratkaisuja. *Jokainen upseeri vastaa siitä, että hänen komentamansa joukot toimivat näiden sääntöjen mukaan, toimivat nämä joukot sitten kotimaassa tai oman kotivaltion rajojen ulkopuolella kansainvälisissä tehtävissä.*³⁷ Mutta myös upseerin oma valtio voi joutua kansainväliseen vastuuseen hänen erheestään, jos sen seurauksena syntyy riittävän suurta vahinkoa.

Ulkoa opitut, mutta sisäistämättä jääneet toimintavelvoitteet eivät todennäköisesti ohjaa riittävästi paineen alaisena poikkeuksellisissa tilanteissa tehtäviä ratkaisuja. Sodan oikeussääntöjen edellyttämää ihmisarvon suojaamista ja kunnioittamista ei enää todellisessa tilanteessa ehditä oppia, ellei näitä arvoja, pyrkimyksiä ja sääntöjä ole omaksuttu osaksi omia periaatteita ja moraaliarvoja rauhan aikana.³⁸

Sodan oikeussäännöt ovat suurelta osin tilannesidonnaisia siten, että ehdottomaan kieltoon saattaa liittyä toisessa säännöksessä rajattu poikkeus ja ratkaisu jää tilannekohtaisen tiedon perusteella tehtäväksi.³⁹ Tässä harkinnassa -sekä myös tilanteissa, joissa oikeussääntöjen väliin jää ei-selkeästi

säädelyä aluetta- on mahdollista antaa painoarvoa sodan oikeussääntöjen heijastamille arvoille ja periaatteille, jotka ovat johdettavissa myös upseerille tärkeäksi mielletyistä ominaisuuksista. Hyvä ammattilainen osaa sodan oikeussääntöjen merkityksen syvällisesti ja oikeudenmukainen henkilö kykenee ottamaan huomioon toiminnan mahdollisia seurauksia ja arvioimaan operaatiovaihtoehtoja tämän perusteella. Tämä taito ei synny hetkessä, eikä muutaman oppitunnin seurauksena. Sen saavuttaminen edellyttää myös omaehtoista pohdintaa sekä näiden kysymysten *sisällyttämistä yhtenä muuttujista tai vaikuttavista tekijöistä myös muiden alojen opetuksen sisään* (esim. taktiikan harjoitukset, sotaharjoitukset, simulaatiot jne.).⁴⁰ Vaikka perusasiat hallitaankin ainakin kirjatietona, niin niiden sisällyttämisessä epäsuorasti vaikuttaviksi tekijöiksi normaaleihin harjoituksiin ja simulaatioihin edellyttää pitkäjänteistä työtä.

* * *

Sodan oikeussäännöt eivät enää perustu vastavuoroisuuteen (reciprocity), vaan niitä on noudatettava huolimatta siitä noudattavatko vastapuolen joukot näitä sääntöjä. Tämä velvoite on ehdoton myös kansainvälisoikeudellisesti.⁴¹ Joukkojen sekä niiden johtajien moraali ei tällaisissa tilanteissa saa joustaa, vaan johtajien on pidettävä kaikin keinoin huolta siitä, että vastapuolen rikkomukset eivät johda vastaavien menetelmien käyttöön tai kostonpiteisiin⁴².

Sodan oikeussäännöt pyrkivät ihmisyksilöiden suojaamiseen sekä sodankäynnin menetelmien ja tuhojen rajoittamiseen. Niiden täysimääräinen soveltaminen edellyttää kuitenkin tiettyjen edellytysten täyttymistä. Jos kyse ei ole valtioiden välisestä aseellisesta selkkauksesta⁴³ tai valtion sisäinen aseellinen selkkkaus⁴⁴ ei ole saavuttanut tiettyä intensiteettiä ja yleisyyttä, sodan oikeussäännöistä soveltuvat toimintaa ohjaavina sen keskeisimmät *periaatteet*. Kansainvälisestä näkökulmasta valtion sisällä korostuu tällöin ihmisoikeuksien⁴⁵ ja perusoikeuksien merkitys. Näiden ohella on kuitenkin kaikkina aikoina noudatettava lisäpöytäkirjan humanitaarisia vähimmäistakeita.⁴⁶ Näiden normien heijastelemat väkivallan ja julman kohtelun kiellot palautuvat loppujen lopuksi ihmisyksilön ihmisarvon ja loukkaamattomuuden suojelupyrkimyksiin, *humaanisuu den periaatteeseen*, joka on myös Suomen oikeusjärjestyksen lähtökohta, jota myös perusoikeudet pyrkivät turvaamaan ja joiden noudattamiseen ja ylläpitoon jokainen suomalainen, ja suomalainen sotilas vielä erityisesti, on sitoutunut.⁴⁷

2.3 Suomen oikeusjärjestyksen kolme perustavan laatuista arvoa

Suomen perustuslakiin on kirjattu Suomen valtiosäännön taustalla vaikuttavat kolme perustavanlaatuista arvoa⁴⁸, jotka ovat *ihmisarvon loukkamattomuus, yksilön vapaudet ja oikeudet sekä oikeudenmukaisuuden edistäminen yhteiskunnassa*.⁴⁹ Nämä julkilausutaan uuden perustuslain ensimmäisessä pykälässä, joka julkituo perusoikeuksien keskeisen aseman oikeusjärjestyksessämme ja avaa näkökulman koko oikeusjärjestyksen ymmärtämiseen.⁵⁰ Perusoikeudet on turvattu yleensä valtioiden valtiosäännöissä. Vastaaviin tavoitteisiin pyritään myös toista, kansainvälistä kautta, ihmisoikeussopimuksilla. Perus- ja ihmisoikeuksien perustan muodollisesta erosta huolimatta ne käytännössä koskevat suurelta osin samoja oikeuksia ja ovat säännöllisessä vuorovaikutussuhteissa toisiinsa nähden. Vaikka jo aiemmin toteutetun ja uuteen perustuslakiin sisällytetyn perusoikeusuudistuksen jälkeen valtiosääntömme perusoikeussäännöstö menee monelta osin pitemmälle kuin mitä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa on edellytetty, niin kuitenkin samalla YK:n ja EN:n puitteissa toimivien kansainvälisten ihmisoikeuselinten ratkaisu- ja suosituskäytäntö vaikuttaa myös oman oikeusjärjestyksemme sisäisiin perusoikeuksien tulkintakäytäntöihin. Näiden arvojen ja periaatteiden kytkentä sotilaan toimintoihin tulee myös muuta kautta.

Uudessa perustuslaissa on kirjattu julki eräitä Suomen ulkopoliittikan peruslinjoja, joista keskeisin on edellä mainitun arvoperustan yhteyteen liitetty toteamus, jonka mukaan Suomi osallistuu kansainväliseen *yhteistyöhön⁵¹ rauhan ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi sekä yhteiskunnan kehittämiseksi*.⁵² Kansainväliseen yhteistyöhön osallistuminen siis nähdään mahdollisuutena edistää valtioiden välillä vallitsevaa rauhan tilaa ja kehittää niiden välisiä rauhanomaisia suhteita ja pyrkiä konfliktien ehkäisyyn.⁵³ Tämä toiminta vaikuttaa sekä suoraan että myös välillisesti Suomen turvallisuusaseman vahvistumiseen. Yksi keskeinen ja arvostettu väline tähän yhteistyöhön osallistumisessa ovat olleet Puolustusvoimain ulkomaiset tehtävät. *Suomalainen sotilas ja sotilasjohtaja ovat kansainvälisissä tehtävissä toimiesaan myös suomalaisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan edustajia*. Joskus on nähty sotilaan kansainvälisten ja kansallisten tehtävien välillä ristiriitaa. Lisäksi arjen työssä kentällä ei välttämättä aina ensisijaisesti tule mieleen, että ollaan toteuttamassa yleviä kansainvälisen yhteisön periaatteita ja päämääriä, kun käytännön ongelmat ovat usein operatiivistaktisia ja ehkä myös usein muita, kuin mihin sotilaskoulutus varsinaisesti on valmentanut ja mikä ehkä olisi sotilaan mieltämä ensisijainen tehtävä sotilaana. Kuitenkin hu-

manitaarisia aspekteja sisältyy tähän arkipäiväiseen työhön, vaikka niitä ei ensisijaisesti mielletäkään mistään arvoista seuraaviksi tai johdettaviksi.⁵⁴

Elämme kuitenkin yhä nopeammin muuttuvassa ja kansainvälistyvässä maailmassa.⁵⁵ Tällöin suomalaisen sotilaan asettaminen kansainvälisiin tehtäviin tuo mukanaan uusia vaatimuksia.

Nämä vaatimukset on toisaalta huomioitava uudistuneessa upseerin akateemisessa koulutusohjelmassa. Koulutusohjelman on annettava kaikille tulevaisuudessa valmistuville akateemisille upseereille *valmiudet* niin kansainvälisiin kuin kansainvälisiinkin tehtäviin, riippumatta siitä, onko heillä uransa aikana myöhemmin mahdollisuutta tai halua hakeutua näihin tehtäviin. Perus- ja jatkokoulutuksessa on ammattiupseerille annettava myös riittävät valmiudet kansainvälisessä toimintaympäristössä toimimiseen, joihin sisältyvät myös yhtenä osatekijänä kansainvälisten valtiosopimusten ja sodan oikeussääntöjen merkitys tälle toiminnalle. Tätä kautta nämä tekijät vaikuttavat välillisesti myös uusien upseerioppilaiden omakuvaan siitä, millaisia ovat suomalaisen sotilaan ihanneominaisuudet tulevaisuudessa, ja kytkeytyvät myös omiin arvostuksiin.⁵⁶

2.4 Standardien mukaisen käyttäytymisen edellyttäminen muilta

Inhimillisen ja oikeudenmukaisen kohtelun periaatteet sisältyvät kyllä suomalaisen sotilaan arvomaailmaan. Kansainvälisissä tehtävissä on kuitenkin tunnettava sodan oikeussääntöjen, ihmisoikeuksien ja muiden kansainvälisten sopimusten merkitys ja vaikutus näiden arvojen soveltamiseen käytännön toiminnassa. Pelkkä tehtävämandaattien, ROE- ja SOFA –sopimusten tuntemus ei vielä riitä, vaikka nämä antavatkin pitkälti perusteet käytännön toiminnalle. *Lopullinen ratkaisu yksittäisessä tilanteessa on aina sotilaan ja hänen johtajansa käsissä.* Heidän on vakuutettava kohdealueella toimivat eri tahot näiden sääntöjen ja niiden noudattamisen mielekkyydestä, silloinkin kun kyseiset tahot eivät tunne sodan oikeussääntöjä tai eivät halua niitä noudattaa.⁵⁷ Tästä huolimatta tehtävien ratkaisujen on oltava myös asetettujen sääntöjen mukaisia. Mutta usein säännöt vain ohjaavat ja/tai rajaavat toimintavaihtoehtoja. Tällöin *valintatilanteessa korostuu upseerin arvojen vaikutus.* Nämä voivat liittyä esim. seuraaviin kysymyksiin. Onko tilanne sellainen, että voimaa on käytettävä vai yritetäänkö muulla tavoin? Onko kyseessä kulttuurinen tilanne, jossa ongelman aiheuttavalle osapuolelle on annettava mahdollisuus vetäytyä tilanteesta ns. ”kasvot säilyttäen”, mikäli halutaan välttää voiman käyttöön joutuminen ja tästä mahdollisesti väistämättä seuraavat omat sekä siviiliväestötappiot kohdealueella? Olisiko tilanteessa pyrittävä vaikuttamaan ulkomaiseen esimieheen, joka tulee toimintakulttuurista, jossa voiman käyttöön ryhdytään huomattavasti helpom-

min kuin mihin suomalainen upseeri on ongelmaratkaisutilanteissa tottunut, jotta tämä esimies päätyisi muuhun ratkaisuun kuin tilanteen ratkaisemiseen voiman käytöllä?

Osallistuttaessa kansainvälisen yhteisön edustajana konfliktinjälkeisen yhteiskunnan jälleen- ja uudelleenrakentamistehtäviin, suomalainen upseeri voi myös rauhanturvaamistehtävissä⁵⁸ joutua antamaan tukea demokraattisen yhteiskunnan rakentamispyrkimyksille sekä edesauttamaan tästä seuraavien hallintomallien tuomisessa alueelle, jossa ne ovat olleet pääosin vieraita.⁵⁹ Suomalainen upseeri on esim. joutunut alussa toimimaan tietyn alueen hallintona, kunnes alue- ja paikallishallinnon oma hallinto on alkanut toimia, jolloin tehtävä on muuntunut hallintoon osallistumiseksi ja sen tukemiseksi. Tässä tehtävässä voi saada myös *tukea* niistä *arvoista*, jotka ovat suomalaisen yhteiskunnan tausta-arvoja. Lisäksi näitä mittapuuna käyttäen voi myös varovaisesti arvioida sitä, täyttääkö tietty toiminta kohdealueella niitä vähimmäisstandardeja, joiden järjestämiseen ja ylläpitämiseen alueella oleville ihmisyksilöille on kansainvälisen yhteisön puolesta sitouduttu.

3. ERITYISKYSYMYKSIÄ

”Frequently ethical dilemmas are a result of bad institutional arrangements”

3.1 Valintatilanteet ratkaisuja tehtäessä

Jokainen sotilasjohtaja joutuu urallaan jatkuviin valintatilanteisiin. Näissä tilanteissa on ratkaistavana olevassa asiassa yleensä lukuisia eri osatekijöitä, joille ratkaisun on rakennettava. Oikeussäännökset ovat usein yksi keskeinen huomioon otettava vaikuttava tekijä. Virkamiehenä toimivan sotilaan valintatilanteissa korostuu tällöin ainakin *lainmukaisuus*; ovatko ratkaisuvaihtoehdot sellaisia, että en tee virkavirhettä valitessani niistä jonkun (kaikki vaihtoehdot ovat voimassa olevan oikeusjärjestyksen mukaisia)? Voiko jostain ratkaisusta seurata rikosoikeudellinen seuraamus?

Kaiken tämän huomioon ottamisen jälkeen voi ratkaisijalla olla edelleen useita mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja. *Etupunninnan ohella voi valintaan vaikuttaa arvopunninta*.⁶⁰ Teoreettisessa ideaalitalanteessa voidaan tällöin pohtia mm. seuraavia kysymyksiä: Ovatko lainmukaiset ratkaisuvaihtoehdot kaikki oikeudenmukaisia? Onko mahdollisesti valittava ratkaisu oikeustajun mukainen, onko se eettisesti oikein (oikeudenmukaisuus)? Kuinka voi valita useasta näiden jälkeen jäljelle jäävästä vaihtoehdosta ”parhaimman”?

Oikeussääntöjen mukainen *oikeudenmukaisuus on sekä menettelyllistä (muodollista) että sisällöllistä*. Ihmisoikeussopimukset korostavat useita keskeisiä tekijöitä, jotka vaikuttavat *muodollisesti* oikeudenmukaiseen päätöksentekomenettelyyn.⁶¹ Muotovaatimusten noudattamisen tarkoituksena on pyrkiä estämään mielivaltainen menettely päätöksiä tehtäessä.

Rajoitetun tilan johdosta käsittelen näistä edellytyksistä lyhyesti vain yhdenvertaisuusedellytystä.

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan lain soveltamistilanteessa noudatettavaa oikeudellisesti merkityksellisissä tilanteissa samanlaisten tapauksien kohtelemista samalla tavalla.⁶² Käytännössä tämän on heijastuttava esim. rangaistuskäytäntöön. Samanlaisissa kurinpitoseuraamuksia edellyttävissä tilanteissa on annettava yhdenmukainen ratkaisu, elleivät tapaukset eroa toisistaan tapahtumien tai esim. lieventävien/koventävien rankaisuperusteiden olemassaolon kannalta. Tämä heijastelee myös yleismaailmallista yleistä oikeusperiaatetta, joten mahdollisen kurinpitoseuraamuksen määrääminen kansainvälisen joukon jäsenille ei saa erota lopputulemaltaan toisista vastaavista teoista annetuista rangaistuksista. Tähän kytkeytyy myös syrjinnän kieltö. Ihmisoikeussopimuksista nämä molemmat perusoikeudet ovat mm. johdettavissa kansalaisoikeuksia ja poliittisia vapauksia koskevan yleissopimuksen⁶³ 26 artiklasta.

Kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia ja oikeutettuja ilman minkäänlaista syrjintää lain suojaan. Lailla on kiellettävä kaikki syrjintä ja taattava kaikille henkilöille yhtäläinen ja tehokas suojelu rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää vastaan.⁶⁴

Suoja tulee siis sekä kansallista että kansainvälistä tietä ja se vahventuu ja täsmentyy useissa muissa lainkohdissa ja valtiosopimusten artikloissa. Olenaisista yleisellä tasolla on muistaa, että sukupuoleen tai muuhun edellä mainittuun tekijään perustuva *eriarvoinen kohtelu ei ole oikeutettua*.⁶⁵ Kansainvälisissä operaatioissa toimivalla henkilöllä ei voi olla eriarvoiseen kohteluun johtavaa ”asennevammaa” tai voimakkaita ennakkoluuloja, kohdistuivat ne sitten operaatioissa toimiviin muiden maiden joukkoihin tai kohdealueen ihmisiin.⁶⁶

Sama kieltö heijastuu myös kansallisella tasolla jopa kriisiajan aikaisiin yksilöiden (siviilien) perusoikeuksien rajoituksiin, jotka on lainsäädännössä oikeutettu.⁶⁷

Yhdenvertaisuus palautuu myös viime kädessä ihmisarvon käsitteeseen, jolloin voidaan todeta, että yhdenvertaisuus on myös ihmisyksilön arvoa heijasteleva ehdoton edellytys, jolla on myös oltava vaikutusta muutenkin kuin pelkkään oikeudellisesti arvioitavaan toimintaan.

Lain säännökset ohjaavat usein sisällöllisesti lainmukaiseen ratkaisuun, joka voi olla myös oikeudenmukainen ratkaisu yksittäistapauksessa. Mutta entä jos laki ohjaa yksittäistapauksellisesti ”väärään” ratkaisuun; esim. jos lain ohjaama ratkaisu ei ole oikeudenmukainen tilanteessa? Lain säännökset antavat usein yleisen toiminnan arvioinnille vain *yleisen arviointihaaran*. Yksittäistapauksessa on kuitenkin aina otettava huomioon toiminnan konteksti ja taustat ja vasta tätä kautta voidaan arvioida sitä, onko toiminta ollut sellaista, että oikeudellinen seuraamus on perusteltu.⁶⁸ Pääosin tämän suuntaiset ratkaisutilanteet koskettelevat tilanteita, joissa sotilaslakimiehet ovat tavalla tai toisella mukana ja näiden kysymysten punninta tapahtuu yleensä yhteistyössä heidän kanssaan. Jos kyse on tapahtumien seuraamusharkinnasta, on aina mahdollista pyytää oikeudellisen seuraamusarvioinnin ohella myös lausumaa seikoista, joilla muutoin sovellettava rangaistusseuraamus voidaan perustellusti lain asettamissa rajoissa jättää määräämättä, jos se ei tunnu oikeudenmukaiselta seuraamukselta tilanteessa.

Varsinaisissa sotilaskäskyasioissa asia ei ole täysin toinen. Käsky on kyettävä aina perustelevaan asian luonteesta riippuvassa laajuudessa ja sitä laadittaessa voidaan hyödyntää hyvän hallintotoiminnan periaatteita asiaan soveltavin osin.

* * *

Sitoutuminen perustuslakiin ja lainsäädäntöön ei voi olla pelkästään muodollista sitoutumista, vaan sen täytyy pitää sisällään *sitoutumisen myös näiden heijastelemiin arvoihin*. Ilman tätä, pelkkä kirjaimellinen lain noudattaminen johtaa oikeudenvastaisiin tilanteisiin. Saksalaisessa yhteiskunnassa laillisessa järjestyksessä toteutettu tosiasiallinen vallankaappaus ja *Führer*-periaatteen sisällyttäminen maan lainsäädäntöön merkitsi tosiasiallista oikeusjärjestyksen sisällön ja perusarvojen sivuuttamista.⁶⁹ Oikeusjärjestys jäi pääosin koskematta sivuun ja useissa asioissa sen säätämät alueet korvattiin muulla normistolla. Tämä on esimerkkinä siitä, että ei voida sitoutua pelkästään muodolliseen lainmukaisuuteen. Sitoutuminen perustuslain perusarvoihin ja niiden takana oleviin ylempiin arvoihin ja periaatteisiin takaa sen, että hiljalleen muodollisesti laillisessa järjestyksessä tapahtuvaa oikeudenmukaisuuden notkahdusta ei voi tapahtua suomalaisessa yhteiskunnassa.⁷⁰

Omat kokemuksemme kriisiajalta ovat tästä myös todisteena. Sotien aikaan sovellettiin sodanjohdon dualismia, valtakuntaa ja sen politiikkaa johdatti presidentti ja sotaa sekä sotatoimia marsalkka, jolle presidentin ylipäällikön valtuudet oli delegoitu asetettujen poliittisten suuntaviivojen raameissa. Järjestely perustui tarkoituksenmukaisuuteen ja järjestelmä toimi hyvin silloisissa olosuhteissa. Demokraattinen päätöksenteko säilyi, toisin kuin useimmissa Euroopan alueella sijaitsevilla valtioilla, koko II MS:n ajan.

* * *

Jo alussa korostettiin valintatilanteen riippuvaisuutta siitä kontekstista, joissa erilaisia ratkaisuja on tehtävä. Upseerin ammattiin kuuluu, että edellä alustavasti hahmotellun ideaaliratkaisutilanteen olosuhteet voivat olla täysin toisenlaiset. Sodan tai aseellisen selkkauksen aikana lähes kaikkeen kriisialueella tapahtuvaan toimintaan vaikuttavat edellä mainitut sodan oikeussäännöt eri tavoin alkaen maalinosoitusratkaisusta siviilien evakuoitokysymyksiin, yms. Tämä toimintakenttä on varsin yksityiskohtaisesti, vaikkakaan ei aukottomasti, säännelty. *Kuitenkin viime kädessä tapahtumatilanteessa automaattisesti tehtävää ratkaisua säätelee oma moraal.* Tilanteen jälkikäteisen oikeudellisen arvioinnin kysymyksistä on paljon kirjallisuutta, mutta näissä yleensä ei käsitellä toiminnan kytköstä toimijan omaan moraaliiin. Laajakantoisissa päätöksissä on aina tilaa myös moraalille:

”We could have exploded the bomb over Tokyo at a safe altitude and done nothing more than shake the windows. We could have demonstrated in a wonderful way that man’s technical ingenuity can stop a most horrible war” – Edward Teller⁷¹

Sen sijaan jatkotutkimuksessa on mietittävä kysymystä, muodostavatko ns. neljännen sukupolven sodankäynnin käsitteestä seuraavat toiminnot uhan kansainvälisen valtioyhteisön yhteisille arvoille ja niistä seuraaville oikeussäännöille? Ovatko ihmisyyksilön, niin sotilaan kuin siviilienkin, suojaksi kehitetyt sodan oikeussäännöt joutumassa uhanalaisiksi?⁷² Mikä vaikutus tällä kehityksellä on niihin arvoihin, joita nämä säännökset heijastavat ja millaisen arvomaailman omaavia sotilaita ovat neljännen sukupolven sodankäynnin ihannesotilaat?⁷³ Tämä on mahdollinen haaste niin jatkotutkimukselle kuin myös koko kansainväliselle valtioyhteisölle. Sotatieteellisessä ja kansainvälisoikeudellisessa tutkimuksessa olisi selkeästi pohdittava myös näitä vaikutuksia samalla kun keskustellaan Wardenin ympyröiden⁷⁴ vaikutuksista operatiiviseen toimintaan ja uhkamalleihin.

3.2 Sotilaskäsky ja sen noudattaminen

Jokaisen maan asevoimien virkamiesten toimintaan sisältyy oikeudelliselta kannalta varsin erilaisia toimia. Osa näistä toiminnoista on sellaista hallintotoimintaa, joka kuuluu hallintomenettelyä järjestävän lainsäädännön alaisuuteen, ja joka on mahdollista saattaa aina oikeudellisesti arvioitavaksi tuomioistuineläytöksessä. Osassa toimintaa on kyse puhtaasti sotilaskäskyn valmistelusta, antamisesta tai täytäntöönpanemisesta. *Sotilaskäskyllä* tarkoitetaan lähinnä sotilaallisten toimenpiteiden valmistelua ja toteuttamista, sotilaskoulutusta sekä sotilaallisen joukon hengen, kurin ja järjestyksen ylläpitämistä.⁷⁵ Oikeusjärjestys lähtee siitä, että sotilaskäsky ja muu oikeudellisten normien järjestämä toiminta ovat selkeästi toisistaan erotettavissa. Käytännön toiminnassa usein nämä ainekset kuitenkin sekoittuvat.

Puhtaille sotilaskäskyille on oikeudelliselta kannalta ominaista myös se, että niistä ei voi valittaa oikeuselimiin. Niitä on noudatettava ja ne on pääsääntöisesti pantava täytäntöön.⁷⁶ Poikkeuksena lienee lähinnä sellaisen sotilaskäskyn täytäntöön panematta jättäminen, joka on käskyn saajasta selkeästi lainvastainen tai jonka toteuttaminen joltain osin olisi tätä tai ainakin johtaisi sellaiseen tilanteeseen. Tämän tottelemisvelvollisuuden kyseenalaistaminen ja sen mahdottomuus nousee lähes aina esille arvioitaessa jälkikäteen sotilaan käyttäytymistä taistelutilanteessa oikeudellisesta näkökulmasta, eli milloin on kyse oikeusprosessista ja vakavimmista teoista. Kysymys voi kuitenkin aktualisoitua muutenkin ja kansainvälisessä toimintaympäristössä siihen liittyvät ongelmat vain korostuvat, erityisesti jos oman joukon yläpuolella on muusta toimintakulttuurista ja maasta tuleva johtaja, jonka arvoissa humanitaariset asiat eivät ole kovin merkityksellisessä asemassa. Oman oikeustajun tai moraalin vastaisen sotilaskäskyn osalta on aina mahdollista tiedustella perusteluja sille miksi juuri määrättyllä tavalla tulee toimia ja mitkä ovat ne tavoitteet, johon toiminnalla pyritään.⁷⁷ Lisäksi on mahdollista yrittää argumentoida asiaperusteilla miksi tilanteessa olisi aiheetta ehkä menetellä toisin.⁷⁸ Viime kädessä käytännössä tilanteessa todennäköisesti ei ole muuta mahdollisuutta kuin toteuttaa käsky, mutta tällöin asiasta tulisi informoida myös kotimaan yhteystahoja sekä ottaa yhteyttä operaation ylempään kansainväliseen komentotasoon. Asian jatkokäsittely voi tätä kautta siirtyä kansainvälispoliittiselle areenalle, minkä seurauksena tilanteeseen voi tulla myöhemmin muutos. Eri asia on, että tilanne on saatanut jo johtaa humanitaarisiin seurauksiin.⁷⁹

Kysymys saa luonnollisesti erityisvivahteensa myös sen mukaan, mikä on *tarkasteluyhteys* eli puhutaanko rauhan ajan, poikkeustilan vai aseellisen selkkauksen aikaisesta toiminnasta tai kansainvälisestä rauhanturvaamisope-

raatiosta. Puolustusvoimien ja sotajoukkojen toiminnan on luonnollisesti perustuttava siihen, että annettuja käskyjä noudatetaan. Muutoin ei eri ta-soinen sodan johtaminen eikä toiminta aseellisessa selkkauksessa olisi mahd-ollista. Tämä ei kuitenkaan oikeuta lainvastaisten sotilaskäskyjen antamis-ta ja niistä mahdollinen oikeudellinen seuraamusvastuu koskee miltei aina sekä käskyn antajaa että käskyn toteuttajaa. *Aseellisissa selkkauksissa ta-pahtuvan sodankäyntitoimien oikeudellinen vastuu harkitaan aina yksilö-tasolla.* Tämän lisäksi toiminnasta *saattaa seurata myös* asianomaisen soti-laan kotivaltiolle kansainvälisoikeudellinen *valtionvastuu* aiheutuneista va-hingoista. Suomalainen sotilas ja upseeri on eri tavoin sitoutunut yhteiskun-tajärjestyksen ja laillisuuden ylläpitämiseen ja toimii kansakunnan palveli-jana ja osana valtion viranomaiskoneistoa. Tällöin sellainen arvomaailman notkahdus ei ole mahdollista, jossa maan perustuslaki ja muut oikeussään-nöt sivuuttaen pyrittäisiin edistämään muita päämääriä.⁸⁰ Vaikeiden kriisi-aikojen kokemukset ja näitä käsittelevät tutkimukset ovat tämän myös hy-vin osoittaneet. Kansainvälisestä valtioyhteisöstä on toisenlaisia esimerk-kejä, joista valtiiovallan aikanaan vaihduttua on usein tällaisen toiminnan jälkeen käyty vuosikausia kestäneitä oikeusprosesseja, joko kansallisella tai kansainvälisellä tasolla.

Lisäksi on huomattava, että kansainvälisissä tehtävissä toimittaessa voi muodostua käytännön ongelmia jo siitä yksinkertaisesta syystä, että eri maiden joukoissa sotilaskäskyn käsite ja ala voidaan mieltää eri tavoin ja laajemmaksi kuin mitä on asian laita Pohjoismaisissa sotilasjärjestelmis-sä.⁸¹

Palaan tässä lyhyesti hahmoteltuun ongelmakenttään jäljempänä komen-tajan vastuuta lyhyesti tarkastelevassa jaksossa.

3.3 Solidaarisuus v. väärä kollegiaalisuus

Sotilasjohtajalta edellytetään nuhteettomuutta ja hänelle asetetaan useita erilaisia ankaria käyttäytymisvelvollisuuksia. Arvostettuihin ominaisuuksiin kuuluu myös solidaarisuus toisia upseereita kohtaan riippumatta näiden sotilasarvosta. Tämän solidaarisuuden katsotaan kohdistuvan omassa soti-lasyhteisössä niin esimiehiin, alaisiin kuin myös samassa virka-arvossa pal-veleviin. Joissakin muissa ammattiryhmissä, joissa tosin ryhmäkiinteys on heikompi ammattien luonteesta johtuen, on pitkälle samaa asiaa kuvattu *kollegiaalisuuden* käsitteellä. Ammattiryhmän jäsenten on oletettu ja pit-kälti myös edellytetty olevan kollegiaalisia, solidaarisia toisiaan kohtaan. Missään erityisosaamista vaativassa ammattiryhmässä tämä kollegiaalisuus ei ole rajatonta. Siihen ei erityisesti kuulu ongelmien peittely tai salailu⁸² eikä tapahtuneiden virheiden tutkimatta jättäminen, vaikka useilla aloilla

on aiemmin saatettu kollegiaalisuus näin erheellisesti käsittää. Eräillä aloilla esiintyneen väärin ymmärretyn kollegiaalisuuden takia on katsottu tarpeelliseksi antaa myös tämän rajoista ja käytännön merkityksestä tarkempia ohjeita.⁸³ Sotilasjärjestelmässä koulutus- ja jatko-opiskeluvaiheessa järjestelmän kynnyksellä reagoida tapahtuneisiin pieniinkin rikkeisiin on varsin matalalla. *Sisäinen kontrolli* hoitaa lievimmät tapaukset ja seuraamusjärjestelmä vakavammat tapahtumat. Toleranssiraja kasvaa opiskeluvaiheen jälkeen jonkin verran. Puolustusvoimien avoimuuteen ja sisäiseen järjestykseen kuuluu, että asioihin tulee puuttua kohteen sotilasarvosta riippumatta kun aihetta tähän on. Mutta onko tilanne näin myös kaikissa puolustusvoimien toimipisteissä? Entä jos alainen havaitsee esimiehellä olevan ongelmia, joihin tulisi reagoida, mutta hän joutuu samalla punnitsemaan reagoinnin aiheuttamia mahdollisia haittavaikutuksia omalle uralleen, kun esimiehen arvioinnilla on merkityksensä myös tulevalle urakehitykselle. Toisaalta reagoimatta jättäminen johtaa yleensä aina ennen pitkää tilanteeseen, jossa ongelma aiheuttaa vakavampia seuraamuksia.⁸⁴ Eri ammattiryhmien edustajien asianmukaiseen toimintaan katsotaan kuuluvan ensin avun tarjonta ja sitten ongelmaan puuttuminen tai sen saattaminen asianomaisten esimiesten tai viranomaisten tietoon. Usein myös oman oikeudellisesti arvioitavan vastuun syntymisen estäminen näissä tilanteissa edellyttää myös aktiivista puuttumista havaittuun ongelmaan.

Kansainvälisissä tehtävissä ongelmiin reagoimisen tärkeys vain korostuu. Koska huomattava osa toiminnasta on tavalla tai toisella kansainvälisten tiedotusvälineiden jatkuvan tarkkailun alla, on omassa joukko-osastossa esiintyviin ongelmiin reagoitava nopeasti ja mielellään ennen, kuin näistä tieto leviää edes kansainvälisten joukko-osastojen keskuuteen.⁸⁵ Julkisuuden pelko ei kuitenkaan ole toiminnan peruste, vaan eri maissa usein vastaavin tavoin upseerilta edellytettävä ankara käyttäytymisen nuhteettomuus sekä mahdollinen riskianalyysi. Mutta entä jos ongelma on ylempänä, monikansallisessa esikunnassa tai komentajistossa, jonka alle suomalainen rauhanturvayksikkö on alistettu? Muuttuko perustilanne tästä loppujen lopuksi kovinkaan paljon, vaikka sen hoitamista saattavat vaikeuttaa asian järjestämiseen mahdollisesti liittyvät kansainvälispoliittiset tekijät?

Käyttäytymistä tässä kontekstissa usein ohjaavat myös suositusluontoiset yleiset toiminta- (*guidelines*) ja käyttäytymisohjeet (*code of conduct*), jotka antavat ohjeita eri toimintatilanteita varten.⁸⁶ Rauhanturvatehtävissä toimivia henkilöitä varten on YK:ssa esim. annettu ohjeet humanitaarisen oikeuden soveltamisesta⁸⁷ sekä laadittu myös omaa henkilökohtaista käyttäytymistä käsittelevät ohjekortit.⁸⁸ Keskeisimpiä näiden ohjeista ovat yleiset rau-

hanturvatehtävissä palvelevan sotilaan käyttäytymisohjeet⁸⁹ sekä suhteita toimialueen siviileihin tai muihin suojeltuihin ryhmiin käsittelevät ohjeet⁹⁰.

Kaikista ohjeista huolimatta nykyisissä konflikteissa toimimista hankaloittavat eräät niiden luonteeseen liittyvät seikat. Useat väkivaltaisuuksiin osallistuvat joukot eivät muodostu vakinaisen armeijan sotilaista, jolloin näille ryhmille on myös tyypillistä, että niillä ei ole selkeätä komentorakennetta. Tällöin joukkojen jäsenet eivät todennäköisesti täytä sodan oikeussäännöissä lailliselle taistelijalle asetettuja perustandardeja. Käskyn- ja kurinalaisuus ovat heikot, jolloin myös todennäköisesti rauhanturvaajat joutuvat toistuvasti tekemisiin siviileihin kohdistuneen väkivallan kanssa ja joutuvat helposti myös itse hyökkäysten kohteiksi, etenkin jos rauhanturvaajien läsnäolo on muuttanut alueella taistelevien ryhmien välistä voimatasapainoa.⁹¹ Siviilien suojelemiselle riittämättömät toimivaltuudet ja keinot voivat lisätä turhautumista, joka saattaa yllättäen purkautua hallitsemattomana toimintana, jos itsekuri pettää. Seurauksien peittely ei kuitenkaan ole lojaalisuutta tehtävälle tai yksikölle, vaan sitoo moraaliseen ja oikeudelliseen vastuuseen teosta.

3.4 Lojaliteetti ja kansainvälinen lojaliteetti

Sotilaan *lojaliteetti* kohdistuu luonnollisesti hänen kotivaltiotaan, jonka puolustusvoimissa hän palvelee, kohtaan. Tämä lojaliteetti ei luonnollisesti katoa minnekään kansainvälisessä tehtävässä, mutta nämä voivat tuoda muassaan myös toisia, saman aikaisesti sovellettavia lojaliteettivaatimuksia. Kansainvälisen hallitustenvälisen järjestön palveluksessa olevalta virkamieheltä edellytetään ehdotonta ja yksinomaista lojaliteettiä palvelusjärjestöä kohtaan. Hänen on muututtava tässä mielessä ”kansalaisuudettomaksi” kansainvälisen yhteisön toimintoja toteuttavan järjestön palvelijaksi.

Jollei sotilas ole siirtynyt kansainvälisen järjestön sihteeristön virkamieheksi, vaan hoitaa tiettyjä valtioiden ja kansainvälisen järjestön välillä sovittuja tehtäviä, on hänen asemansa toinen. Hän on tällöin suomalaisen ulkopoliittikan ottamien kansainvälisten tehtävien käytännön tason toteuttaja ja hän säilyy viimekädessä kotivallan oikeusjärjestyksen alaisena. Tämän rinnalla häneen voidaan soveltaa kansainvälisiä määräyksiä ja asetettuja normistoja. Suomalaisen upseerin toimiessa kansainvälisessä tehtävässä hänen toiminnassaan *lojaliteetin on kohdistuttava tehtävään, tehtävän antaneeseen tahoon ja asetettuihin päämääriin*. Hän on tällöin toteuttamassa suomalaisessa ulkopoliitikassa otettuja kansainvälisiä tehtäviä sen kansainvälisen hallitustenvälisen järjestön lukuun, jonka kanssa näistä tehtävistä on sovittu asianomaisen järjestön ja upseerin kotivaltion välillä.

Tehtävän kansainvälispoliittiset päämäärät ja tavoitteet eivät välttämättä heijastu siinä käytännön todellisuudessa, jossa upseeri näissä tilanteissa saattaa joutua toimimaan. Motivaatio voi horjua, ellei mielletä, että *arkinen käytännön työ palvelee kotimaata myös kansainvälisen toiminnan ja niiden vaikutusten* (vaikka ne olisivat varsin välillisiä ja hitaasti toteutuvia) *kautta, joita sillä on kansainväliseen politiikkaan*. Tätä kautta kuitenkin voidaan palvella isänmaan etua ja puolustaa maan etua (sen asemaa ja siitä muodostuvaa mielikuvaa kansainvälisessä valtioyhteisössä), vaikka tämä toiminta tapahtuisikin eri kulttuuriympäristössä ja toteutuisi kaukana sijaitsevien aseellisten ryhmien erillään pitämisen, tai siviilien hätäasuntojen tai vesi- tai jätehuollon alkeellisten perustan rakentamisen kautta.

Kansainvälisessä tehtävässä ollaan kuitenkin ensisijaisesti lojaaleja sille tehtävälle ja siihen liittyville päämäärille, jonka kansainvälinen yhteisö on asettanut. Erityisen selvää tämän pitäisi olla YK-tehtävissä. Komentoketju ja lojaliteetti seuraavat järjestön päämajassa asetetuista tehtävistä.⁹² Kuitenkin on niin, että monet YK-operaatioihin joukkoja asettaneet valtiot haluavat säilyttää rinnakkaista käskyvaltaa omiin joukkoihinsa nähden. Tämä johtaa helposti kahden komentotien ja *kahden lojaliteetin rinnakkaiseen esiintymiseen*, mikä huonoimmassa tapauksessa voi johtaa tilanteeseen, jossa kansainvälinen tehtävä, komentotie ja lojaliteetti ovat alisteisia kansalliselle komentoketjulle ja lupa kuhunkin tehtävään on tosiasiallisesti saatava asianomaisten joukkojen kotimaasta eikä ne asettaneen kansainvälisen yhteisön komentoketjusta. Tästä kysymyksestä on pidettävä erillään ne ongelmat, jotka saattavat aiheutua kansainvälisiä tehtäviä ottaneen valtion sisäisestä lainsäädännöstä. Kansainvälisen oikeuden näkökulmasta asianomaisen valtion on sopiessaan tiettyjen tehtävien otosta huolehdittava siitä, että sen sisäinen lainsäädäntö ei aseta esteitä näitä tehtäviä hoitamaan joutuville upseereille.⁹³ Kentällä toimiville komentajille on aiheutunut vaikeita valintatilanteita heidän joutuessaan ratkaisemaan voiko kansallinen pataljoona/komppania/ryhmä osallistua mandaattiin kuuluvaan operaatioon, jossa se tilanteen kehittymisestä riippuen saattaa joutua käyttämään myös huomattavasti aseellista voimaa, mihin välttämättä kotivaltion kansallinen lainsäädäntö ei ole antanut oikeutta. Millä perusteella tehdään sitten ratkaisu keskellä voimankäyttötilannetta, kun kansainvälinen tehtävä ja komentaja edellyttävät toimintaa, joka ei ole Suomen lainsäädännön sallimaa? Dilemma ei ratkea lainvalintasääntöjä pohtimalla, vaan ratkaisu on matkapuhelinajasta huolimatta tehtävä oman tilannearvion perusteella ja sen pohjalta mikä tuntuu tilanteessa oikealta ratkaisulta.

3.5 Komentajan vastuu ja komentajan lojaliteettidilemmat

Komentotehtävissä olevan upseerin vastuu on oikeussääntöjen näkökulmasta varsin laaja. Sen kansainvälinen ”ydin” on kuitenkin kansainvälisen humanitaarisen oikeuden noudattamisen kentällä ja rajoitan tarkastelun tähän yhteyteen.⁹⁴ Kansainvälisoikeudellinen aseellisen selkkauksen jälkeen mahdollisesti seuraavan oikeudellisen vastuun ainesosat ovat osin selventyneet viimeaikaisen kehityksen kautta.

Varsinaisten *sotarikosnormien* ohella sotilasjohtajalle asetetaan vielä *erityisvastuita*. Komentajan tulee sotilaspäällystön jäsenenä vakuuttautua siitä, että hänen alaisensa *ovat tietoisia* kansainvälisen oikeuden oikeussäännöistä seuraavista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Hän on *velvollinen* 1) *estämään ja tarvittaessa lopettamaan humanitaarisen oikeuden vastaiset rikkomukset*, joita hänen alaisensa asevoimien/rauhanturva- tai siviilikriisinhallintajoukkojen jäsenet tai muut johdossaan olevat henkilöt ovat tekemässä sekä 2) *ilmoittamaan* tällaisista rikkomuksista *asianomaisille viranomaisille*. Kunkin päällystöön kuuluvan henkilön on siis vastuutasonsa mukaisesti *varmistettava*, että hänen alaisenaan palvelevat henkilöt ovat tietoisia näistä velvollisuuksista ja hänen on pyrittävä *ennalta ehkäisemään* tällaiset teot tai, niiden jo tapahduttua, *ryhdyttävä* tarpeellisiin kurinpidollisiin ja rikosoikeudellisiin seuraamuksiin johtaviin *toimenpiteisiin*.⁹⁵ Nykytulkinnan mukaan komentoasemassa olevan henkilön asemasta riippuen voi myös olla riittävää, että komentoportaassa alemmalla tasolla oleva upseeri ilmoittaa asiasta ylemmille toimivaltaisille tahoille, jotta nämä ryhtyisivät asiassa tarpeellisiin toimenpiteisiin.⁹⁶

Valtioiden välisen aseellisen selkkauksen (sodan) jälkeen tapahtuneissa selvittelyissä tämä vastuu on ollut varsin laaja. Tämän alueen klassisena pidetyn *Yamashita*-tapauksen⁹⁷ jälkeen näytti siltä, että vastuu saattaisi seurata silloinkin, kun komentajalla ei ole ollut käytännön mahdollisuuksia vaikuttaa joukkojen toimintaan ja nämä toimivat osin annettujen käskyjen vastaisesti. Sittemmin tämä vastuu on selventynyt oikeuskäytännössä sekä kansainvälisissä asiakirjoissa ja se kattaa niin oikeudellisesta kuin tosiasiallisestakin komentoasemasta seuraavan vastuun.⁹⁸ Lisäksi nykyään edellytetään myös, että asianomaisella komentajalla on oikeudellisesta tai tosiasiallisesta komentoasemasta seuraava toimivalta toimia asiassa. Sotilasjohtajan vastuu ei siis ulotu sellaisten joukkojen tekoihin, jotka eivät ole tosiasiallisesti olleet hänen valvonnassaan ja komennossaan tai määräysvallassaan.

Komento- tai tosiasiallisen valvonta- ja määräysvallan ohella vastuulle asetetaan kaksi lisäedellytystä; sotilasjohtajan tulee lisäksi olla *ollut tietoinen* tapahtuneista teoista tai tekohetken olosuhteet huomioon ottaen hänen

olisi pitänyt tietää, että hänen komentamansa tai määräysvallassaan olevat joukot olivat tekemässä tai aikoivat tehdä sotarikoksia. Päällikön tietoisuuden oikeustekninen arviointi tehdään luonnollisesti tapahtuma-ajan olosuhteiden perusteella. Tietoisuuden lisäksi vastuuseen joutuminen edellyttää, että sotilaspäällikkö tai sellaisena toimiva henkilö *ei ryhtynyt* kaikkiin käytettävissä oleviin tarpeellisiin ja kohtuullisiin *toimenpiteisiin ehkäistäkseen* tai estääkseen rikosten tekemisen *tai saattaakseen asian toimivaltaisten viranomaisten käsiteltäväksi* tutkintaa ja syytteen nostamista varten⁹⁹. Hänen käytettävissään olleita toimenpiteitä arvioitaessa voidaan ottaa huomioon sekä hänen muodolliset toimintavaltuutensa että tosiasialliset mahdollisuutensa. Silmien sulkeminen tapahtumilta tai niistä kertomisen kieltäminen synnyttää myös tämän vastuun. Samalla on huomioitava, että tämä vastuu ei nykykäsityksen mukaan pysähdy sotilaalliseen komentoketjuun vaan ulottuu myös komento- ja määräysvaltaa käyttäviin siviileihin, mikä tarkoittaa myös poliittista johtoa, jos näillä on selkeä määräys- ja vaikutusvalta sotilaallisten toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tällöin ei ole kyse sotilaallisesta käskyvallasta vaan vastuu syntyy useimmiten sen seurauksena, että alaisten toiminnan asianmukainen valvonta on laiminlyöty. Toisaalta vastuu voi seurata myös toiminnan päämääriä ja toteuttamistapoja suunnittelevan elimen toimintaan osallistumisesta. Siviilin vastuun toteuttamiskynnys on kuitenkin korkeammalla kuin mitä edellytetään sotilasjohtajalta, mutta se voi myös seurata Rikoslain osallisuuspykälän seurauksena.

Vastuu on olla joko suoraa, esim. käskyistä tai suunnittelusta seuraavaa, tai se voi syntyä myös epäsuorasti. Lisäksi on korostettava, että useat eri esimies- tai komentajatasot voivat joutua vastuuseen samasta komentoalaisen tekemästä teosta. Edelleen kansainvälisen tapaoikeuden kautta voi seurata vastuu sellaisestakin teosta, joka ei sopimusteknisesti välttämättä ole valtiota suoraa sitova valtiosopimus, esimerkiksi milloin komentovastuussa oleva upseeri laiminlyö kiellettyjen tekojen estämisen tai ei reagoi niihin. Soveltamisala ei tällöin rajoitu välttämättä yksinomaan aseellisiin selkkauksiin. Kansallisissa tutkintaprosesseissa on kansainvälisen humanitaarisen oikeuden sisältämiä esimiehen vastuun periaatteita sovellettu myös aseellista selkkausta alemman tasoiseen väkivaltaiseen toimintaan. Seuraava lyhyt katkelma on eräästä kansallisesta tutkintaraportista:

”...Even if these legal norms are invalid regarding the situation in which the [...] government and the forces operating at its instructions found themselves at the time of the events, still, as far as the obligations applying to every civilized nation and the ethical rules accepted by civilized peoples, go, the problem of indirect responsibility cannot be disregarded... ...The development of ethical

norms in the world requires that the responsibility be placed not just on the perpetrators, but also on those who could and should have prevented the commission of those deeds which must be condemned...¹⁰⁰

Vastuu toimia ja estää tiedossa olevat väkivaltaisuuDET on näin kytketty takaisin *Martensin klausuulin* velvoitteisiin ja yhdistetty sen kautta humanitaariseen oikeuteen, mistä seuraa myös yhteys kansainvälisrikosoikeudelliseen vastuuseen ja valtiovastuuseen.

Nämä eri säännökset velvoittavat myös Suomea ja suomalaisia sotilasjohtajia. Sisällöllinen kytkentä suomalaisen sotilasjohtajaan ei tapahdu varmaankaan itse tehtyjen tai komennettujen tekojen kautta. Tästä pitää suomalaisen upseerin arvomaailma ja korkeatasoinen koulutus huolen. Mutta vastuu tällaisista tapahtumista voi kuitenkin seurata esim. rauhanturva- tai kriisinhallintaoperaatioissa, jossa suomalainen upseeri palvelee korkeassa komentajatehtävässä ja alaiset joukot muodostuvat varsin heterogeenisestä, monikansallisesta ja erilaisista toimintakulttuureista tulevista ainesosista. Omantunnon ja oman moraalien ohella reagointiin mahdollisissa tällaisissa tapauksissa velvoittavat myös selkeät kansainvälisoikeudelliset säännöt. Huolehtiminen alaisista edellyttää luonnollisesti myös huolenpitoa siitä, että sodan oikeussääntöjä noudatetaan, kuten myös ihmis- ja perusoikeuksia noudatetaan toimittaessa ns. harmaalla vyöhykkeellä i. aseellista selkkausta ja poikkeustilaa alemmissa epäjärjestystilanteissa.

Vastuu ei luonnollisesti ole yksisuuntaista, alaisen teosta ylemmälle komentoportaalle seuraavaa, vaan myös itse alaiselle asetetaan aina oma vastuunsa. Se, että henkilö on tehnyt esim. kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivaltaan kuuluvan rikoksen hallituksen taikka sotilas- tai siviiliesimiehen määräyksestä, ei vapauta kyseistä henkilöä rikosoikeudellisesta vastuusta, paitsi eräissä poikkeustilanteissa. Vastuuvapaus saattaa seurata, jos kolme perusedellytystä täyttyvät. Ensinnäkin teon tehneellä henkilöllä on täytynyt olla oikeudellinen velvoite totella kyseisen hallituksen tai esimiehen määräyksiä. Toiseksi hän ei ole tiennyt, että annettu määräys oli oikeudenvastainen. Kolmanneksi määräys ei ollut ilmeisen oikeudenvastainen. Jos käsky oli ilmeisen oikeudenvastainen, ei siis vaadita, että henkilö tiesi sen oikeudenvastaiseksi. *Ilmeisen laittomuuden vuoksi hänen olisi pitänyt ymmärtää sen oikeudenvastaisuus.*¹⁰¹

Periaatteella, jonka mukaan vetoaminen esimiehen käskyyn ei vapauta vastuusta, oli jo Nürnbergin kansainvälisessä sotarikosoikeudenkäynnissä keskeinen merkitys. Tämän tuomioistuimen perussäännössä ja tuomiossa noudatettujen (ja myöhemmin niin sanotuiksi Nürnbergin periaatteiksi¹⁰² kirjattujen) suuntaviivojen mukaan se *seikka, että henkilö toimi hallituksensa tai esimiestensä*

*käskystä, ei vapauta häntä kansainvälisen oikeuden mukaisesta vastuusta, jos hänellä oli moraalisen valinnan tosiasiallinen mahdollisuus.*¹⁰³ Ratkaisulle keskeistä on siis upseerin omantunnon ja kunniakäsitteen vaikutus eli oman moraalien merkitys.

* * *

Mutta miksi sodan oikeussääntöjen l. kansainvälisen humanitaarisen oikeuden ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja noudattaminen sen lisäksi, että tähän on myös oikeudellinen velvollisuus, on tästä riippumatta myös ehdottoman välttämätöntä rauhanturvatehtävissä? Rauhanturvaoperaation onnistuminen tai epäonnistuminen riippuu huomattavalta osaltaan siitä, kuinka paikallinen väestö kokee rauhanturvaajat ja heidän toimintansa. Tutkimuksissa on väitetty, että rauhanturvaoperaatioissa strategiset ja taktiset seuraamukset kansainvälisen humanitaarisen oikeuden loukkauksista ovat huomattavasti suuremmat ja vakavammat kuin jos nämä teot tapahtuisivat taistelutilanteessa. Kanadassa näitä asioita käsittelevä koulutus oli riittämätöntä, rajoittuen vain muutamisiin sotilaslakimiesten pitämiin oppitunteihin, eikä tässä nimellisessä koulutuksessa oltu huomioitu rauhanturvatoiminnan toisen sukupolven operaatioiden vaikeata toimintakenttää eikä normiston kehityksessä ja seuraamusjärjestelmässä tapahtunutta kehittymistä. Tuloksena näistä laiminlyönneistä olivat Somaliassa tapahtuneet raakuudet sekä näistä seurannut kansallinen häpeä, mikä johti perinteikkään ja tätä ennen kunniallisesti toimineen joukko-osaston lakkauttamiseen.¹⁰⁴

4. LOPUKSI

Arvoja ei voi käskää, ne syntyvät ja muodostuvat toiminnan, oppimisen ja sisäistämisen kautta. Jos näin ei tapahdu, jäävät käsketyt arvot juhlapuhetasolle ja todelliset yksilön arvot ovat toisenlaiset. Arvot ovat myös sidoksissa aikaansa ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen, myös osin myös ryhmään, jossa toimitaan.¹⁰⁵ Arvojen sisältö voi myös muuttua yhteiskunnan muuttuessa vaikka arvoa kuvaava käsite pysyisikin samana. Lisäksi jotkut arvot ovat pysyvämpiä kuin toiset.

Tästä syystä todelliset upseerin arvot löytyvät mielipiteissä ja arvostuksista. Ylevämmät arvot voivat toteutua vain jos yksilön tärkeänä pitämät arvot (ja näihin vaikuttavat tekijät omassa elämässä) toteutuvat edes kohtuullisesti. Arvojen muodostuminen ja säilyminen on jatkuvaa *vuorovaikutusprosessia* yksilön, tämän toimintaympäristön ja sen yhteiskunnan, jossa hän elää ja toimii, välillä. Jos näihin arvoihin halutaan vaikuttaa, tulee huolehtia yksilön hyvinvoinnista sekä sisällyttää yleiset arvot eri tavoin koulutukseen. Luettelon ulko-opettelu ei ole arvojen sisäistämistä, vaan tämä edellyttää arvojen kokemista mielekkäiksi sekä oppimista eri yhteyksissä. Tämä asettaa koulutuslaitoksille,

työnantajalle sekä koko suomalaiselle yhteiskunnalle moraalisen vastuun huolehtia siitä, että tutkimuksissa tärkeiksi koetut arvot ovat sellaisia, että ne ovat tätä myös todellisuudessa. Oikeussäännöillä ja sotilaskäskyillä voi olla tässä myös oma osansa, mutta tämä edellyttää sitä, että niissä asetettavat toimintatavat ovat koettujen arvojen kannalta myös mielekkäitä.

Nykyinen ja tulevaisuuden upseeri joutuu lisäksi eri toiminta- ja lähtökohtatasoilta tulevien arvovaatimusten ristiriitaan. Hänen on omaksuttava yksilötason, ammattitason, kotivaltionsa yhteiskunnan kuin myös osa kansainvälisen valtioyhteisön tärkeinä pitämiä arvoja ja kyettävä toimimaan niin, että nämä muodostaisivat johdonmukaisen yksilötasolla hallittavan kokonaisuuden. Samalla hänen on kuitenkin säilyttävä ammattitaitoisena päätöksiä tekemään kykenevänä sotilaana alati muuttuvassa maailmassa. Tämän on heijastuttava niin arvojen sisältöön kuin perinteisten arvojen tulkintaan. Arvojen todellista sisäistämistä ei voi käskeä eikä niitä voida hakea yksinomaan sotilaiden oman piirin ulkopuolelta. Sellaista viisastenkiveä ei ole olemassa, vaan sotilaiden on käytävä itse arvokeskustelua, kuten ilahduttavasti on tapahtunutkin. Ulkopuoliset asiantuntijat voivat tuoda siihen syötteitä ja tulkintoja ja ehkä tulkinnan rajojakin, mutta *upseeriston omalla vastuulla on se, että arvot heijastavat aikaansa ja niitä tulkitaan sen vaatimusten kautta*. Puolustusvoimain ylimmän johdon, sekä viimekädessä suomalaisen kansalaisyhteiskunnan vastuulla on puolestaan se, että näiden arvostettujen hyveiden toteutumiseksi ja sisäistämiseksi *annetaan käytännön mahdollisuudet!* Vain tällöin voi omatunnon ääni kuulua ja johtaa kohti oikeata ratkaisua.

* Kiitän lämpimästi lukuisista tätä kirjoitusta varten eri tahoilta saamistani kommentteista sekä käydyistä keskusteluista. Erityisesti haluan kuitenkin mainita kapteeni Aleksi Leskisen (MpKK), majuri Ari Suontlahden (MpKK), majuri, FT Aki-Mauri Huhtisen, everstiluutnantti Hannu Räsänen (MpKK), kenttärovasti Seppo Kankaan (MpKK), ylilääkäri Ursula Valan (TEO), varautumis-päällikkö Juhani Loikkasen (SPek), yliluutnantti Mikko Hartikaisen (SatPionP), VT Juhani K. Parkkarin (KTM) sekä akateemikko Jorma K. Miettisen (Suomen Akatemia) kanssa eri yhteyksissä käydyt keskustelut, joilla on ollut välitöntä tai välillistä vaikutusta tämän kirjoituksen muovautumiseen. Lisäksi kiitän kenraali Ermei Kannista tämän kirjoituksen painatusvaiheessa saamistani arvokkaista kommentteista, jotka pyrin sisällyttämään kirjoituksen kysymyksiin kehittelyä jatkaviin myöhempiin artikkeleihin.

** Tämä kirjoitus on omistettu kenraali Kaarlo F. Wilkaman muistolle.

Oikeustieteen lisensiaatti Kari T. Takamaa palvelee Maanpuolustuskorkeakoululla tutkijana ja opettajana.

Viitteet

- ¹ Tässä kirjoituksessa käytetään luettavuuden helpottamiseksi upseerin ja sotilaan sekä sotilasjohtajan käsitteitä usein toistensa synonyymeinä.
- ² Juristi ei luonnollisesti sotilaskunnan ulkopuolisena henkilönä voi väittää, että upseerien arvojen tulisi olla juuri tietynlaiset. Hän voi kuitenkin *nostaa oikeudellisesta näkökulmasta esiin tekijöitä*, joita sotilaan edellytetään hallitsevan ja sisäistäneen ja tätä kautta epäsuorasti lähestyä kysymystä siitä, mitä tulee olla johdettavissa arvoista ja arvostuksista ja miten yhteiskunta olettaa, että oikeussääntöjen tulee vaikuttaa niihin.
- ³ Erilaiset hyväksytyt ja vakiintuneet käsitykset yhdessä siitä, mikä on kiellettyä tai sallittua, pakollista tai vapaaehtoista, muodostavat *normiston*. Jos nämä käsitykset on hyväksytty oikeudellisesti velvoittaviksi (mm. esim. säädetyn lain, asetuksen tai hallintomääräyksen kautta), ne muodostavat oikeusnormiston. Oikeusnormit ilmaistaan kirjallisessa muodossa oikeussäännöissä.
- ⁴ Joissakin tapauksissa tämän vastaiseen menettelyyn saattaa liittyä myös oikeudellinen tai kurinpidollinen seuraamus (l. *sanktio*), vaikka useat ammattieettiset normistot perustuvat enemmän olettamukselle itsekritiikin, yhdyskuntamoraalin tai ammattikollegojen antamasta voimasta. Lisäksi eettinen normisto, johon ei liity sanktioita, saattaa kuitenkin toimia tulkinta-apuna harkittaessa lakiin perustuvia oikeudellisia seuraamuksia l. rangaistuksia tai tuomioita sekä näihin mahdollisesti liittyviä vahingonkorvausseuraamuksia.
- ⁵ Näin esim. Klaus Törnudd, ”Suomen turvallisuuspolitiikan muutosten vaikutukset upseeriston arvoihin”, teoksessa *Ajatuksia upseerin arvomaailmasta* (Kadettikunta ry. 1999), ss. 46-50, s. 46
- ⁶ Ks. esim. e.m. hänen lyhyttä, mutta varsin erinomaista kirjoitustaan julkaisussa *Ajatuksia upseerin arvomaailmasta*.
- ⁷ Vaikuttavista useista tekijöistä voi mainita mm. alueelliset poliittiset yhteistyöjärjestelyt (esim. ETYJ-toiminta), kansainväliset sopimusveloitteet, yhteistoiminta kansainvälisissä järjestöissä (esim. YK, EU jne.), kansainväliseen rauhanturvaamistoimintaan osallistuminen uusilla toimialueilla, sotilasyhteistyö eri ohjelmissa (esim. PfP-toiminnan mukanaan tuoma yhteistyön lisääntyminen), koulutusapu, perinteinen osanotto kansainväliseen upseerikoulutukseen.
- ⁸ Esim. Neuvostoliiton hajoamisen ja kylmän sodan päättymisen vaikutukset, NATO:n laajentuminen lähialueille, Euroopan Unionin yhteisen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan muodostuminen sekä oman, eurooppalaisen turvallisuus- ja puolustusidentiteetin kehittämisyhtymykset, Venäjän kehitys kohti demokraattista ja avointa yhteiskuntaa.
- ⁹ Tehtävien muuttumisesta, ks. m. Finn-Göran Wennström, ”Kansainvälistyvän suomalaisen upseerin näkökulma arvomaailmaan”, teoksessa *Ajatuksia upseerin arvomaailmasta* ss. 51-57. Ks. m. Ensio Siilasvuon muistelmia sekä kokonaisselvitystä Jarl Kronlund sekä Juha Valla, *Suomi rauhanturvaajana 1956-1990*, Porvoo 1996.
- ¹⁰ Tämä on huomioitu nykyisessä Rauhanturvaamislaissa. Lain 1 §:ssä (750/2000) todetaan lain soveltamisalasta, että: ”Suomi voi osallistua sellaiseen Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) tai Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (ETYJ) päätökseen perustuvaan sotilaalliseen kriisinhallintaan ja rauhanturvaamiseen (rauhanturvaamistoiminta), joka tähtää kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseen tai humanitaarisen avustustoiminnan ja siviiliväestön suojaamiseen.

Tämä laki koskee soveltuvin osin myös suomalaisen rauhanturvaamisorganisaation osallistumista humanitaariseen avustustoimintaan tai sen suojaamiseen YK:n erityisjärjestön tai viraston pyynnöstä.

Tätä lakia ei sovelleta YK:n peruskirjan 42 tai 51 artiklan nojalla toteutettaviin sotilaallisiin pakotetoiimiin osallistumiseen.” Ainakin toistaiseksi nämä sotilaalliset pakotetimet on rajattu täten puolustusvoimien kansainvälisen toiminnan ulkopuolelle.

- ¹¹ Vaikka kaikki suomalaiset upseerit eivät palvele uransa aikana kansainvälisissä tehtävissä, pienen maan sotilaskoulutuksessa ei ole pitkällä tähtäimellä varaa eriyttää kansallisten ja kansainvälisten tehtävien koulutuslinjaa tahi kouluttaa kansainvälisiin tehtäviin lähteviä erikseen, sillä tehtävissä tarvittavien valmiuksien perustan on oltava rakentunut ja sisäistetty jo upseerin tutkinnon suorittamisen aikana. Luonnollisesti tästä huolimatta tarvitaan erityiskoulutusta antamaan tarvittavia lisävalmiuksia ennen näihin tehtäviin lähtemistä. Tätä tehtävää varten on vuonna 2001 perustettu Puolustusvoimien Kansainvälinen Keskus (PvKvK, FINCENT). Vaikka rauhanturvaamislain muutoksella rauhanturvaamistoiminta on nyt siirretty osaksi puolustusvoimien lakisääteisiä tehtäviä, sen henkilöstön osallistuminen tähän toimintaan on säilynyt vapaaehtoisena. Täten puolustusvoimienkin palveluksessa oleva henkilö joutuu olemaan varsinaisesta virastaan virkavapaana sen ajan, jonka hän palvelee rauhanturvaamistehtävässä. Ks. tätä normeeravan Rauhanturvaamislain 21 §:n 1 mom. (”Jos valtion palveluksessa oleva henkilö otetaan palvelukseen 3 §:ssä tarkoitettuun rauhanturvaamisorganisaatioon tai 5 §:ssä tarkoitettuun koulutukseen, hänelle on sanotun palveluksen tai koulutuksen ajaksi annettava palkatonta virkavapautta tai vapautusta työstä.” (1465/1995).
- ¹² Sodan oikeussääntöjen ja ihmisoikeuksien tuntemus ja ymmärtäminen oikeassa yhteydessä edellyttää lisäksi perustietoja kansainvälisestä oikeudesta sekä kansainvälispoliittisista järjestelyistä.
- ¹³ Jukka Ojalan tutkimuksen tuloksena syntyneet ominaisuusvaatimukset ovat näin tiivistettynä Kadettikunnan hallituksen asettaman arvotyöryhmän 27.9.2000 pidetyn toisen kokouksen pöytäkirjassa, s. 3. Näistä keskeisimmiksi, yli 95 %:n kannatuksen saaneiksi, ominaisuusiksi koettiin oikeudenmukaisuus, valmius kantaa vastuuta, esimerkillisyys ja luotettavuus. (Ojala , ”Upseerin arvotutkimus”, teoksessa *Ajatuksia upseerin arvomaailmasta*, ss. 7-22, s. 13)
- (Jukka Ojalan opinnäytetutkimus selvitti aikanaan upseerin arvomaailmaa. Työ julkaistiin myös kirjamuodossa, ks. Jukka Ojala: *Upseerin etiikka*. Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus. Tutkimusosasto. Tutkimuslsteita 5/A/1995, Vpk, Helsinki 1995.
- Tämän jälkeen Kadettikunnan hallitus on jatkanut tätä työtä. Kadettikunnalla on ollut kaksi arvotyöryhmää, joista ensimmäinen aloitti toimintansa syksyllä 1998 päättäneen työnsä kesällä 1999 ilmestyneeseen teokseen *Ajatuksia upseerin arvomaailmasta*. Toinen työryhmä asetettiin tämän jälkeen jatkamaan arvotyötä ja tämän työryhmän työ jatkuu edelleen.
- ¹⁴ Maanpuolustuskorkeakoulussa on pyritty tutkimaan myös sotilaan toiminnassa huomioidtavia eettisiä ja moraalisia kysymyksiä. Näistä tutkimuksista on erityisesti mainittava mm. kapteeni Vesa Helmisen sotilaspedagogiikan alalta juuri valmistunut yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö ”Toimintakyvyn eettinen olemispuoli upseerin ammatillisen kasvun haasteena – perusteita esikunta- ja johtamisharjoituksen pedagogiselle kehittämiselle” (112+20 s.) MpKK, Helsinki 7/2002. Varhaisemmasta tätä sivuavasta tutkimuksesta ja keskustelusta ks. esim. Jukka Kotilehto: *Arvojen, osaamisen ja johta-*

juuden murros; mitä tulevaisuus puolustusvoimien henkilöstöltä vaatii? MpKK, Johtamisen laitos, Julkaisusarja 1, tutkimus n:o 21, Helsinki 2001; Timo Vehviläinen, ”Upseerin eettinen kasvu ja kasvatusta Yhdysvaltain maavoimissa”. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, MpKK, Helsinki 2000.

¹⁵ VNA sotilasvalasta (741/2000).

¹⁶ Näitä ovat mm. uskollisuus esivallalle eli maan lailliselle yhteiskuntajärjestykselle, maan edun edistäminen oman toiminnan kautta (epäitsekkyys), isänmaallisuus, laillisen valtiojärjestyksen ja laillisen esivallan puolustaminen sekä sen vastaisen kumouksellisen toiminnan paljastaminen (luotettavuus).

¹⁷ Luotettavuus ja toveruus (paikan pitäminen ja tehtävien loppuun suorittaminen, suoruus ja avuliaisuus asetovereita kohtaan).

¹⁸ Esimerkillisyys käyttäytymisessä (lainmukainen toiminta, salaisuuksien säilyttäminen, palvelusvelvollisuuksien asettaminen oman edun edelle, lahjomattomuus, käskyjen ja palvelusvelvollisuuksien noudattaminen) sekä oikeudenmukaisuus (reiluus alaisia kohtaan esimiesasemassa: neuvonantajana ja ohjaajana sekä esimerkkinä toimiminen).

¹⁹ Myös puolustusvoimien yleisistä arvoista on esitetty ylimmän johdon näkemyksiä. Näistä on todettu esim. että näihin arvoihin luonnollisesti sisältyvät suomalaisten yhteisesti jakamat *arvot*, kuten demokratia, kansallinen identiteetti (”suomalaisuus”) sekä historiamme kokemukset, suvaitsevaisuus, kehityshakuisuus, avoin vuorovaikutus, johtajan esimerkillisyys, luottamus ja alaisista huolehtiminen. Ks. ”Puolustusvoimien arvot”, puolustusvoimain komentajan amiraali Juhani Kaskealan puhe Kadettikunnan maanpuolustusjuhlassa Tampereella 23.3.2002, *PE/tied.os.* no. 16, 25.030.2002.

Sotilaskoulutuslaitokset ovat asettaneet myös omia arvoluetteloitaan. Näin myös Suomessa on tehnyt Maanpuolustuskorkeakoulu, jossa tehtävä työ on linkitetty tässä työyhteisössä yhteisesti hyväksytyiksi todettuihin arvoihin, jotka on esim. MpKK:n laatukäskyssä (58/10/D/I) todettu (ja käsketty) seuraaviksi: isänmaallisuus, asiantuntemus, luotettavuus, yhteenkuuluvuus ja kehittyminen.

²⁰ A virkavalasta ja virkavakuutuksesta sekä tuomarINVALASTA ja tuomarinvakuutuksesta (1183/1987) 5§. Virkavalan ja virkavakuutuksen kaava. Virkavala vannotaan seuraavan kaavan mukaan:

”Minä N. N. lupaan ja vannon kaikkivaltiaan ja kaikkitietävän Jumalan edessä, että minä virassani noudatan perustuslakeja ja muita lakeja sekä toimin oikeudenmukaisesti ja puolueettomasti kansalaisten ja yhteiskunnan parhaaksi.”

Virkavakuutus annetaan seuraavan kaavan mukaan:

”Minä N. N. lupaan ja vakuutan kunniani ja omantuntoni kautta, että minä virassani noudatan perustuslakeja ja muita lakeja sekä toimin oikeudenmukaisesti ja puolueettomasti kansalaisten ja yhteiskunnan parhaaksi.”

1 luku. Velvollisuus vannota vai antaa vakuutus

1 §. Virkavala ja virkavakuutus. Velvollisia vannota vai antamaan virkavalan tai antamaan virkavakuutuksen ryhtyessään hoitamaan virkaansa ovat seuraavat virkamiehet:

1) valtioneuvoston oikeuskansleri ja apulaisoikeuskansleri;

2) tasavallan presidentin kanslian kansliapäällikkö, valtioneuvoston kanslian ja ministeriön kansliapäällikkö, valtiosihteeri, alivaltiosihteeri ja osastopäällikkö sekä oikeuskanslerinviraston kansliapäällikkö ja osastopäällikkö;

- 3) keskusviraston pääjohtaja;
 - 4) maaherra;
 - 5) ulkoasiainhallinnosta annetun lain (1129/77) 3 §:ssä tarkoitetun diplomaattisen edustuston tai lähetetyn konsulin viraston päällikön tehtävään määrätty ulkoasiainhallinnon virkamies;
 - 6) puolustusvoimien ja rajavartiolaitoksen sotilasvirassa tai sotilaallisessa tehtävässä palveleva virkamies; sekä
 - 7) vankilan johtaja.
- ²¹ Näistä keskeisimpiä ovat luonnollisesti aseellisissa selkkauksissa sovellettavat kansainväliseen humanitaariseen oikeuteen kuuluvat oikeusnormit sekä ihmisoikeusnormit.
- ²² Nämä hyveet voidaan johtaa useista eri lainkohdista. Ks. esim. Perustuslain 118 § sekä Virkamieslain 14 §: n määräyksiä. Hyveet liittyvät myös erottamis- ja rankaisuperusteisiin ja niiden sisältöä on jossain määrin yksittäistapauksellisesti täsmennetty KHO:n ja virkamieslautakunnan ratkaisukäytännössä. Rankaisunormien osalta ks. mm. Rikoslain 40 ja 45 luvut. Virkamieshyveisiin on toisinaan liitetty myös luovuus (ks. esim. Törnudd e.m. kirjoitus).
- ²³ Perusoikeuksista voidaan säätää lailla sellaisia tilapäisiä poikkeuksia, jotka ovat välttämättömiä Suomeen kohdistuvan aseellisen hyökkäyksen samoin kuin vakavuudeltaan aseelliseen hyökkäykseen lain mukaan rinnastettavien, kansakuntaa uhkaavien poikkeusolojen aikana ja jotka ovat Suomen kansainvälisten ihmisoikeusveloitteiden mukaisia. [Vrt. esim. Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi 1 ja 15 art., Pe 102; Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 2 ja 4 art., Pe 103; ValmiusL 9 ja 10 §, Va 601; PuolustustilaL 2 ja 7 §, Va 607; KokoonntumisL 4 §, Tu 614], jne.
- ²⁴ Eli rajoitukset on säädettävä lailla, niiden on oltava mm. selkeitä (täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusedellytys) ja välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa sekä sopusoinnussa Suomea velvoittavien ihmisoikeussopimusten kanssa. Rajoitusperusteiden on siis täytettävä samat suhteellisuus- ja hyväksyttävyyksivaatimukset kuin muidenkin perusoikeusrajoitusten. Suomalaiselle sotilaille kuuluvat lähtökohtaisesti kaikki samat perus- ja ihmisoikeudet kuin muillekin Suomen kansalaisille. Näitä oikeuksia voidaan rajoittaa vain lain tasoinin säännöksin. Perustuslaki rajoittaa sotilaan yhdistymisvapautta puolueeseen tai puoluepoliittista toimintaa harjoittavan yhdistykseen kuulumisen kiellon sekä kiellon toimia kansanedustajana sotilasvirassa ollessa (PL 27, 2§) kautta.
- ²⁵ Upseerit ovat myös aktiivisesti osallistuneet kriisitapahtumia käsitteleviin uutis- ja ajankohtaisiin ohjelmiin asiantuntijakommentoina, jopa niin, että on lanseerattu ns. mediaa varten ”päivystävän upseerin” käsite. Ks. esim. Risto Sinkko: *Mielipidetutkimukset ”uudessa” informaatioidossa*. MpKK, JohtL, Julks.1, tutk N:o 22, Helsinki 2002, ss. 67-69. Upseerit ovat myös puolustaneet sananvapauttaan eräitä vanhemman polven poliitikkojen taholta tulleita rajoittamisyhtymisiä vastaan.
- ²⁶ Joitakin oikeusnormeja voidaan myös pelkistää oikeuskäytännöstä sekä tapaoikeudesta. Säädöstulvasta huolimatta oikeusnormit ovat kuitenkin luonteeltaan jossain määrin staattisia, mikä voi myös aiheuttaa tilanteita, joissa erityisryhmien etiikka ja oikeusnormit saattavat olla osin ristiriidassa toistensa kanssa.
- ²⁷ Tasapuolisen kohtelun vaatimus heijastuu myös siihen, että jokaisella upseerin koulutusohjelmaan hyväksytyllä oppilaalla on *yhtäläiset mahdollisuudet* menestyä ja heitä

on myös *kohdeltava yhdenmukaisesti* koulutus-, perhe-, varallisuus, ihonväristä, uskonnosta yms. taustoista riippumatta. Puoluepoliittinen sitoutumattomuusedellytys koetaan voimavarana niin upseerien itsensä taholla kuin myös ympäröivässä yhteiskunnassa. Tämä on myös merkittävä ainesosa upseerien korkealla olevasta yhteiskunnallisesta arvostuksesta. Jokainen upseeri on osa Suomen puolustusvoimia, joka puoluepoliittisesti sitoutumattomana koetaan vahvaksi ja tärkeäksi osaksi suomalaista valtiohallintoa. Upseerit eivät koe itse tätä perusoikeusrajoitusta varsinaiseksi yksilön oikeuksien rajoitukseksi, vaan selkeäksi *osaksi suomalaisen upseerin identiteettiä* mieltäen sitoutumattomuuden voimavaraksi, mikä myös helpottaa toimimista niin kansallisissa kuin myös kansainvälisissä tehtävissä.

²⁸ Näihin sodankäyntiä tai aseellista toimintaa rajoittaviin ja ohjaaviin sopimuksiin kuuluvat mm. 1) Haagin vuoden 1917 (V.) yleissopimus joka koskee maasodan lakeja ja tapoja; 2) Geneven sodan uhrien suojelemiseksi 12 päivänä elokuuta 1949 laaditut yleissopimukset a) maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta; b) merisotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden, sairaiden ja haaksirikoutuneiden aseman parantamisesta; c) sotavankien kohtelusta; sekä d) siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana; 3) näiden vuoden 1949 Geneven sopimusten kaksi lisäpöytäkirjaa vuodelta 1977: a) lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (I pöytäkirja); sekä b) lisäpöytäkirja kansainvälistä luonnetta vailla olevien aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (II pöytäkirja); 4) Lasten oikeuksien sopimuksen I lisäpöytäkirja; 5) muut Haagin vuosien 1899 ja 1907 rauhankonferenssien valtiosopimukset, siltä osin kuin ne ovat vielä voimassa I. tapaoikeus ei ole niitä muuttanut (esim. Suomea sitovat vuoden 1907 yleissopimukset, kuten mm. I. Yleissopimus kansainvälisten riitaisuuksien sovinnollisesta ratkaisemisesta; II. Yleissopimus joka koskee väkivallan käytön rajoittamista sopimukseen perustuvia velkoja haettaessa; III. Yleissopimus joka koskee vihollisuuksien aloittamista; IV. Yleissopimus joka koskee maasodan lakeja ja tapoja; V. Yleissopimus joka koskee puolueettomien valtojen ja henkilöiden oikeuksia ja velvollisuuksia maasodassa; VI. Yleissopimus joka koskee vihollisten kauppalaivojen kohtelua vihollisuuksien alkaessa; VII. Yleissopimus joka koskee kauppa-alusten sotalaivoiksi muuttamista; IX. Yleissopimus joka koskee merisotavoimien toimittamaa pommittamista sodan aikana). Näiden ohella merkityksellisiä ovat mm. aseiden ja menetelmien käyttöä sekä aseidenriisuntaa käsittelevät muut valtiosopimukset, kuten 1) Pietarin julistus (11.12.1868) sodankäynnin rajoittamisesta ja räjähtävistä luodeista; 2) Haagin julistus 29.7.1899 hajoavien ja litistyvien ("dum-dum") luotien kieltämisestä; 3) Genevessä 17 päivänä kesäkuuta 1925 Tukehduttavien, myrkyllisten tai muiden samankaltaisten kaasujen sekä bakteriologisten keinojen käytön kieltoa sodassa koskeva pöytäkirja (SopS 23/1929); 4) Lontoon sukellusvenemerisotaa käsittelevä asiakirja (6.11.1936); 5) Biologisten ja toksiniaseiden kehittämisen, valmistamisen ja varastoinnin kieltävä ja niiden hävittämistä koskeva yleissopimus (10.4.1972) (SopS 14-15/1975); 6) Yleissopimus ympäristön muuttamismenetelmien sotilaallisen tai muun vihamielisen käytön kieltämisestä (18.5.1977) (SopS 60/1978) (ENMOD-sopimus); 7) UNESCO:n yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen aikana (14.10.1954) (SopS 93/94) ja sen kaksi lisäpöytäkirjaa (I (14.10.1954): kulttuuriomaisuuden suojeleu vallaatulla alueella; II (26.3.1999): Omaisuuden suojelun ulottaminen myös valtiosisäisiin aseellisiin selkkauksiin sekä sen toimeenpanon vahvistaminen ja valvontaelimen perustaminen (SopS /2000)); 8) Yleissopimus tietyjen sellaisten aseiden käytön kielloista tai rajoituksista, joiden voidaan katsoa aiheuttavan tarpeettoman vakavia vammoja tai olevan vaikutuk-

seltaan umpimähkäisiä (10.10.1980) (SopS 64/1983) (CCW) (konventionaalisten aseiden puitesopimus), jolla on tällä hetkellä neljä pöytäkirjaa (I P. havaitsemattomista sirpaleista; II P. miinojen, ansojen ja muiden taistelulaitteiden käyttöä koskevista kielloista ja rajoituksista (uudistettu 3.5.1996 (SopS 91/1998)); III P. polttoaseiden käyttöä koskevista kielloista tai rajoituksista; IV P. sokauttavista laseraseista); 9) Kemiallisten aseiden käytön kieltävä sekä niiden kehittämisen, valmistamisen ja varastoinnin kieltävä ja niiden hävittämistä koskeva yleissopimus. Vaikutusta on myös eräillä ihmisoikeuksiin ja sodan oikeussääntöihin vaikuttavilla muilla ihmisyyksilön suojelemiseksi laadituilla yleissopimuksilla, kuten esim.); 1) Yleissopimus joukkotuhontana pidettävän rikoksen ehkäisemiseksi ja rankaisemiseksi (9.12.1948) (SopS 4-5/1960); 2) Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus (10.12.1984) (SopS 59-60/1989) kuin myös varsinaisilla ihmisoikeussopimuksillakin.

Lisäksi useimmat näiden aseellista selkkausta koskevien yleissopimusten oikeussäännöistä ovat voimassa myös kansainvälisenä tapaoikeutena velvoittaen kaikkia valtioita siitä huolimatta ovatko nämä kyseisten sopimusten osapuolia tai eivät. Sopimusten valtaisan määrän johdosta niitä on pyritty hallinnoimaan eri keinoin laatimalla käsitteitä ja sekä sotilaan tiivistettyjä toimintaohjeita (esim. suomalaista sotilasta velvoittavat sotilaan säännöt ja erilaiset käsikirjat) (*Military Manuals, Commander's Handbooks*). Joidenkin käsikirjojen avulla on pyritty selkeyttämään epäselvää oikeustilaa (esim. *San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea*, Cambridge 1995).

- ²⁹ Tämä voi aina johtua myös tutkimuskaavakkeiden kysymystenasettelutavasta. Toisaalta on myös selvä, että eletessä syvää rauhan tilaa, sotilaille yksilönä tällöin korostuvat erityisesti hänen lähipiirinsä asioiden tila ja näihin liittyvät arvot. Keskeisimpänä vaikuttajina ovat tällöin ensisijaisesti oman perheen hyvinvointi ja tämän jälkeen ammatilliset asiat. Sodankäynnin humanisuuden vaatimukset ja tarpeet ovat tällöin etäisiä, lähinnä operatiivista suunnittelua ja harjoituksia rajoittavia tekijöitä, joiden merkitys ei nouse prioriteeteissa arvomaaailmassa ensisijaisesti mainittavien ominaisuuksien tai arvojen, joita nämä heijastavat, joukkoon.
- ³⁰ Uusi perustuslakiin rakentuu sille *arvoperustalle*, jolle Suomen valtion oikeusjärjestys perustuu ja jota sen tulee heijastaa. Näiden arvojen tulee heijastua näin kaikessa viranomaistoiminnassa. Valtion virkamiehinä näiden arvojen sisäistämisvelvoite virkatoiminnassa koskee myös jokaista sotilasvirassa palvelevaa sotilasta.
- ³¹ Tämä perustuslaissa asetettu ulkopoliittinen peruslinjaus heijastuu myös Tasavallan Presidentti Tarja Halosen Kadettikunnan 80-vuotisjuhlassa 27.1.2001 pitämässä puheessa, jossa hän korosti mm. *kansainvälinen yhteistoiminnan* muodostuvan yhä keskeisemmäksi osaksi Suomen turvallisuuspolitiikkaa 2000-luvulla, mitä myös Suomen jäsenyys Euroopan Unionissa edelleen korostaa vaatien Suomea ottamaan kantaa osana yhteisömaita aktiivisesti erilaisiin kansainvälisiin tapahtumiin. Hän toteaa mm. suomalaisiin kansallisiin perusarvoihin perinteisesti kuuluneen pyrkimykset vaikuttaa *avoimuuden, demokratian ja ihmisoikeuksien* vahvistamiseksi sekä korostaa näiden asioiden sisällyttämisen keskeistä merkitystä johtajakoulutuksessa ja niiden vahvistamista myös asevelvollistemme arvomaaailmassa. Hän myös toteaa, että: ” On erittäin tärkeää, että kaikki ulkomaantehäviin lähtevät sotilaamme ovat sisäistäneet hyvin suomalaiset yhteiskunnalliset perusarvot. Ulkomaisessa tehtävässä palveleva suomalainen sotilas kantaa aina suomalaisia sotilastunnuksia ja edustaa läsnäolollaan niitä arvoja, joita

Suomi edustaa kansainvälisessä yhteistyössä ja turvallisuuden lujittamisessa. Tässä suhteessa meillä on paljon annettavaa. *Kansainvälisissä tehtävissä komentajina toimivien upseerien on korostettava sotaa koskevien lakien ja kansainvälisten sopimusten ehdotonta noudattamista*. Suomi pyrkii kaikessa kansainvälisessä toiminnassaan tukemaan oikeusvaltion periaatteiden vakiintumista kohdealueella. Näin vahvistetaan myös alueen oman väestön turvallisuutta. Kaikki kansainväliseen kriisinhallintaan osallistuvat valtiot pyrkivät kriisialueen siviiliväestön turvallisuuden lujittamiseen.”

³² Asiaan on myös kiinnittänyt huomiota edellinen Puolustusvoimien komentaja, Gustav Hägglund, todetessaan *ihmisarvon* olevan erittäin tärkeä Puolustusvoimien arvo: ”Alokaalla ja kenraalilla ei saa olla mitään eroa ihmisarvossa”. Ihmisarvon tunnustamisella ja sen aidolla näkymisellä niin rauhan kuin sodankin aikana voidaan kaiken muun ohella varmistaa sotilaiden halu ja kyky luovaan, oma-aloitteeseen toimintaan johtajien läsnäolosta riippumatta.

(Ks. esim. Olli Hakkaraisen laatimaa haastattelukirjoitusta Gustav Hägglund, ”Vahvat arvot ja kokemus takaavat johtamisen laadun”, *Johtamisen taito – näkijöitä ja tekijöitä*. Helsinki 2000, s. 49-51). Juuri tämän luovuuden osuus sotilaallisessa johtamisessa on pienten maiden armeijoissa erityisen tärkeää. Ihmisarvo kuuluu myös vihollisen sotilaille ja siviilihenkilöille. Tämä käsitys on perinteisesti sisällytetty suomalaisen sotilaskoulutukseen. Esim. Merisotakoulun opetustiloissa on edelleen vanha iso seinätaulu, joka muistuttaa: ”Älä koskaan suuntaa asettaisi ketään muuta ihmistä, kuin vihollista vastaan”. Ihmisarvon esiin tuominen ei siis ole suomalaisessa yhteiskunnassa tai sotilaskoulutuksessa mikään uusi asia. Asiasta on ehkä puhuttu aikanaan muilla termeillä, mutta sisällöllisesti pitkälti samaa asiaa tarkoittaen.

³³ Vuoden 1949 Geneven sopimukseen vuonna 1977 hyväksytyn Geneven I lisäpöytäkirjan 1 artiklan 1 momentti.

³⁴ Vuoden 1949 Geneven sopimukseen vuonna 1977 hyväksytyn Geneven I lisäpöytäkirjan 1 artiklan 2 momentti; Haagin vuoden 1907 IV yleissopimukseen, joka koskee maasodan lakeja ja tapoja johdanto. Vakiintuneella tavalla tarkoitetaan tässä yhteydessä kansainvälistä tapaoikeutta, jollaisena suuri osa sodan oikeussäännöistä on myös voimassa. Tämä merkitsee, että valtioiden ja niiden yksittäisten sotilaiden on noudatettava tällaisia säännöksiä siitä huolimatta, vaikka valtio ei olisikaan liittynyt tällaisen sopimuksen osapuoleksi. Inhimillisyyden vaateet liittyvät ihmisarvon kunnioittamiseen ja yhteisessä Geneven vuoden 1949 neljän yleissopimuksen 3 artikloissa asetettuihin toimintarajoituksiin. Julkisella omatunnolla tarkoitetaan kansainvälisen valtiosuhteisuuden ja siihen kuuluvien valtioiden ilmaisemaa paheksuntaa tietyn toiminnan johdosta.

³⁵ Myös Haagissa toimiva valtioiden välinen Kansainvälinen tuomioistuin (*International Court of Justice*) on todennut ydinaseiden asemaa koskeneessa neuvoa antavassa lausunnossaan ”Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons”. Advisory Opinion of 8 July 1996, *ICJ Reports* 1996, para. 79 mm., että huomattava joukko aseellisissa selkkauksissa sovellettavasta kansainvälisestä humanitaarisesta oikeudesta koskettelee niin perustavanlaatuisia kysymyksiä, että ”these fundamental rules are to be observed by all States whether or not they have ratified the Conventions that contain them.”

³⁶ Vrt. esim. Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteerin raporttia (*Report of the Secretary-General prepared pursuant to General Assembly resolution ES-10/10*, <http://www.un.org/peace/jenin/>) Israelin joukkojen toiminnasta Jeninin alueella näiden tapahtumien aikaiseen uutisointiin sekä osapuolten tapahtumista esittämiin väitteisiin.

- ³⁷ Näin esim. *The Prosecutor v. Dusco Tadic*. Case No. IT-94-1, ICTY Appeals Chamber, Judgment, The Hague, 15 July 1999.
- ³⁸ Ks. tähän liittyen esim. runsasta keskustelua, joka on herännyt II maailmansodan aikaisista Neuvostoliittolaisten partisaanisissien toiminnasta Suomessa. Keskustelun keskeiset kysymykset liittyvät jatkosodan aikana tapahtuneisiin siviileihin kohdistuneihin veritekoihin. Ks. m. Sodankylän partisaanisodan sovituskokouksen 29.9.2002 antamaa julistusta sekä siinä esiin nostettuja kysymyksiä.
- ³⁹ Esim. siviilien surmaaminen ja siviilikohteiden tuhoaminen on sinänsä kielletty. Kuitenkin, jos näiden läheisyyteen tai keskelle on sijoitettu sotilaskohde, tämän sotilas-kohteen tuhoamisen yhteydessä voi aiheutua kollateraalista vahinkoa I. syntyä siviiliuhreja ja vahinkoa siviiliomaisuudelle. Ratkaisevaksi toiminnan oikeudellisessa arvioinnissa on suhteellisuusperiaate, 1) sotilaallisen hyödyn tulee olla selkeästi suurempi aiheutuneisiin siviilien hengen menetyksiin, loukkaantumiseen ja tuhoutuneeseen omaisuuteen nähden; ja 2) nämä ei-toivotut seuraukset ovat suhteessa kohteen merkitykseen nähden..
- ⁴⁰ Yhtenä pyrkimyksenä näiden asioiden muistamiseen kaikilla tasoilla ovat myös eri maissa laaditut pääosin yhteneväiset, yleensä Kansainvälisen Punaisen Ristin Komitean malliin perustuvat sotilaan säännöt. Suomessa nämä ohjeet sisältyvät asiakirjoihin ”Sotilaan säännöt” ja ”Komentajan säännöt”, ks. esim. MpKK:n johtamisen laitoksen nettisivuja osoitteesta <http://164.13.1.201/> sekä teosta Gunnar Rosén: *Sodan Lait. 2.p.* Suomen Punainen Risti, Helsinki 1993, ss. 47-48.
- ⁴¹ Ks. esim. I ja II lisäpöytäkirjojen 1 artikla. Vastava poikkeus on myös sisällytetty Wienin valtiosopimusoikeutta käsittelevään yleissopimukseen, jonka 60 artiklan 5 kappaleessa nimenomaan suljetaan mm. humanitaarisoikeudelliset valtiosopimukset pois niistä valtiosopimuksista, joiden soveltaminen voidaan keskeyttää tai jotka voidaan irtisanoa vastapuolen tekemien rikkomusten takia. Ks. m. Anthony Aust: *Modern treaty law and practice*, Cambridge 2000, s. 236-237; Leslie C. Green: *The contemporary law of armed conflict*, 2nd ed., Manchester 2000, s. 58.
- ⁴² Kostotoimenpiteet (*repressaalit*) ovat nykyään nimenomaisesti kiellettyjä toimenpiteitä. Ks. esim. I G 46 art.; II G 47 art.; III G 13, 3 art.; IV G 33, 3 art.; I GAP 20 art., 51,6 art, 52,1 art, 53, (c) art., 54, 4 art., 55.2 art, 56,4 art.; sekä Yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen sattuessa 4,4 art. jne.
- ⁴³ Kansainvälinen aseellinen selkkkaus määritellään Geneven vuoden 1949 sopimusten 2 artiklassa. Se käsittää sodan julistamisen tai muun aseellisen selkkauksen syttymisen kahden tai useamman sopimuksen osapuolena olevan valtion välillä, silloinkin, kuin joku niistä ei ole tunnustanut tilaa aseelliseksi selkkaukseksi. Sopimuksia sovelletaan myös, milloin jonkin sopimuksen osapuolena olevan valtion alue tai osa siitä on vallattu, vaikka valtaus ei olisikaan kohdannut sotilaallista vastarintaa. Vuoden 1949 sopimusten soveltamisen alkaminen oli selkeästi määritelty. Soveltamisalaa on kuitenkin laajennettu Geneven sopimusten I lisäpöytäkirjan 1 artiklassa käsittämään myös selkkaukset, joissa kansat taistelevat siirtomaaherruutta ja vieraan valtion miehitystä ja rotusortoa harjoittavia hallintojärjestelmiä vastaan toteuttaen YK:n peruskirjassa ja sitä tulkitsevassa päätöslauselmassa valtioiden väliseistä rauhanomaisista suhteista määriteltyä itsemääräämisoikeuttaan. Soveltamisalaa tuli tämän seurauksena jonkin verran tulkinnanvaraisuutta, mutta kolonialismin purkautuminen ja tapaoikeuden kehittymisen ovat sittemmin selkeyttäneet tilannetta.

- ⁴⁴ Valtion sisäistä aseellista selkkausta käsittelevää II lisäpöytäkirjaa sovelletaan sen I artiklan mukaan kaikkiin aseellisiin selkkauksiin, jotka jäävät edellä mainitun lisäpöytäkirjan (I pöytäkirja) I artiklan ulkopuolelle ja jotka tapahtuvat sopimuksen osapuolena olevan valtion alueella sen asevoimien ja niitä vastustavien asevoimien tai muiden järjestettyjen aseistettujen ryhmien välillä, joilla vastuullisen päällystön johdolla on hallinnassaan niin suuri osa sen alueesta, että ne pystyvät harjoittamaan jatkuvia ja keskitettyjä sotatoimia ja toteuttamaan kyseisen lisäpöytäkirjan määräykset. Pöytäkirja ei kuitenkaan koske sisäisiä häiriöitä ja jännitystiloja, kuten mellakoita tai yksittäisiä ja satunnaisia väkivaltaisuuksia, ja muita vastaavan luonteisia tekoja, joita ei katsota aseelliseksi selkkauksiksi. Ratkaisevaksi siis katsotaan asevoimia vastustavien joukkojen järjestäytyneisyysaste sekä se, että nämä ovat jo kyenneet saamaan haltuunsa jatkuvien sotatoimien suorittamiseen tarvittavan alueen ja ovat kurinalainen, johdettu joukko, joka kykenee noudattamaan sodan oikeussääntöjä.
- ⁴⁵ Useimmiten esitetään ihmisoikeuksille kuuluvan seuraavat luonteenomaiset piirteet: a) niiden kohteena ovat ihmisyyksilön ihmisarvoon liittyvät kysymykset; b) ne ovat oikeudellisesti suojatut; c) ne ovat myös kansainvälisesti taattuja oikeuksia; d) ne turvaavat yksilöiden ja ryhmien asemaa; e) ne velvoittavat valtioita ja valtioiden virkamiehiä ja myös muita valtion puolesta toimivia toimijoita; f) niistä ei voi luopua eikä niitä voi ottaa pois; g) nämä oikeudet ovat yhtäläisiä ja toisistaan riippuvia ja h) luonteeltaan yleismaailmallisia. Ihmisoikeudet ja humanitaarinen oikeus kytkeytyvät toisiinsa monin eri tavoin. Ihmisoikeudet mm. velvoittavat myös niitä ryhmiä, jotka eivät toimi valtion lukuun ja joihin humanitaarinen oikeus ei vielä sovellu (*non-state actors*). Toisaalta valtion vastuun selkeytyminen on saattamassa todennäköiseksi myös valtion mahdollisuuden joutua kansainväliseen vastuuseen sen alueella toimivien ryhmien toiminnasta sillä perusteella, että kyseinen valtio ei ole kyennyt estämään tiettyjä yksilöiden tekemiä siviileihin kohdistuvia vakavia tekoja. Lisäksi monet muut valtiosopimukset pyrkivät järjestämään erityiskysymyksiä, jotka eivät selkeästi saa ratkaisua humanitaarisen oikeuden tai ihmisoikeusnormiston perusteella (esim. terrorismia koskevat lukuisat järjestelyt).
- ⁴⁶ Humanitaarinen oikeus määrää, että seuraavat teot suojeltuja henkilöitä vastaan ovat kiellettyjä aina ja kaikkialla (siis riippumatta siitä onko kyseessä rauhan tila, poikkeustila, tai jonkin asteinen aseellinen selkkaus): a) ihmisen henkeen, terveyteen tai ruumiilliseen tai henkiseen hyvinvointiin kohdistettu väkivalta, erityisesti murha samoin kuin julma kohtelu, kuten kidutus, silpominen ja ruumiillisen rangaistuksen kaikki muodot; b) joukkorangaistukset; c) panttivangiksi ottaminen; d) terroriteot; e) henkilökohtaisen arvokkuuden loukkaaminen, erityisesti nöyryyttävä ja alentava kohtelu, väkisinmakaaminen, prostituutioon pakottaminen ja kaikenlainen siveellisyyskoston kohdistuva väkivalta; f) orjuus ja orjakauppa kaikissa muodoissaan; g) ryöstö; h) jollakin edellämainituista teoista uhkaaminen. (II GLP 4 art. 2mom.).
- ⁴⁷ Yhdysvaltoihin 11.9.2001 kohdistuneiden terrori-iskujen jälkeen on kuitenkin alettu keskustella jääkö sodan oikeussääntöihin ja valtioiden rikoslainsäädännön sekä ihmisoikeusnormiston väliin harmaa alue (tai ”terrorismin mentävä aukko”). Kun terrorismi pudotettiin juuri toimintansa aloittaneen kansainvälisen rikostuomioistuimen (*International Criminal Court*) perussääntöön sisältyvien rikosten, joiden osalta tuomioistuin on toimivaltainen, luettelosta pois ”vähämerkityksellisenä”, jäi terroritoimintaa koskeva oikeustila ehkä jossain määrin selkiytymättömäksi. Keskustelusta, ks. esim. Darryn Lake, ”Defining the rules of war”, *Jane’s Defence Weekly*, 31 July 2002, s. 22-27.

- ⁴⁸ Perustuslakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 1998/1) todetaan yleisperusteissa mm, että: "...Perustuslaki vaikuttaa osaltaan siihen, miten kansalaisten yhteiskunnalliseen mielipiteenmuodostukseen perustuva maan poliittinen järjestelmä toimii. Kun perustuslaki käsitetään oikeudellisesti velvoittavaksi asiakirjaksi, tämä edellyttää, että perustuslaista ilmenevä valtiollisen vallankäytön järjestelmä ja tosiasiallinen vallankäytön järjestelmä ovat sopusoinnussa keskenään. Perustuslaki poikkeaa muista laeista siinä, että se muodostaa kehyksen koko kansalliselle oikeusjärjestykselle. Perustuslain tulee olla mahdollisimman selkeä ja ymmärrettävä kaikille kansalaisille. Näiden tulee saada perustuslaista riittävästi tietoa poliittisen järjestelmän toiminnasta ja oman oikeusasemansa perusteista. *Perustuslaissa vahvistetaan ne oikeudelliset arvot, joille yhteiskunnan ja oikeusjärjestyksen kehitys rakentuu...*".
- ⁴⁹ Perustuslain 1 §:n mukaan valtiosääntö "turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Perustuslaki 22 §. Perusoikeuksien turvaaminen. Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.
- 23 §. Perusoikeudet poikkeusoloissa. Perusoikeuksista voidaan säätää lailla sellaisia tilapäisiä poikkeuksia, jotka ovat välttämättömiä Suomeen kohdistuvan aseellisen hyökkäyksen samoin kuin vakavuudeltaan aseelliseen hyökkäykseen lain mukaan rinnastettavien, kansakuntaa uhkaavien poikkeusolojen aikana ja jotka ovat Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden mukaisia.
- ⁵⁰ Valtiosääntö ja perusoikeudet ovat oikeusjärjestyksen runko, jonka varaan lakien säätäminen ja soveltaminen, oikeusjärjestyksen toimivuus, rakentuu. Ks. esim. Pekka Hallberg: "Perusoikeusjärjestelmä", teoksessa Hallberg, et al. *Perusoikeudet*, WSOY Lakietieto Oy. 1999, ss. 31-58, s. 31.
- ⁵¹ Säännös ilmaisee Suomen valtion myönteisen suhtautumisen kansainväliseen yhteistoimintaan. Suomi kuuluu jäsenenä lukuisiin kansainvälisiin järjestöihin, kuten Yhdistyneisiin Kansakuntiin ja sen alajärjestöihin, Euroopan unioniin, Euroopan neuvostoon ja Pohjoismaiden neuvostoon, sekä osallistuu muuhun kansainväliseen yhteistyöhön esimerkiksi Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön piirissä. Suomi on osallisena lukuisissa monenkeskisissä ja kahdenvälisissä kansainvälisissä sopimuksissa.
- ⁵² HE 1998/1 yksityiskohtaisten 2 §:n perustelujen mukaan säännöksen viittaus yhteiskunnan kehittämiseen on tarkoitettu kattamaan kansainvälisen yhteistoiminnan moninaiset kansalliset päämäärät. Säännöksessä esitettyjä perusteita (rauhan ja ihmisoikeuksien turvaaminen sekä yhteiskunnan kehittäminen) ei ole tarkoitettu tulkittavaksi sillä tavoin tyhjentäviksi, että ne muodostaisivat ehdottoman rajan sille, minkälaiseen kansainväliseen yhteistoimintaan Suomi voisi osallistua. Säännöstä on tästä syystä tulkittava yhteydessä valtiosäännön kokonaisuuteen. Siten Suomen kansainvälisen yhteistyön tavoitteisiin voidaan lukea esimerkiksi sellaisten valtiosäännön perusarvojen, kuten kansanvaltaisuuden ja oikeusvaltion periaatteiden lujittaminen.
- ⁵³ Tämä linjaus ei sulje pois kansainvälisoikeudellista mahdollisuutta osallistua kansainvälisen valtioyhteisön valtuuttamaan humanitaariseen interventioon, mutta tämä edellyttää aina poliittista päätöksentekoa sekä valtion sisäisen lainsäädännön mahdollista muuttamista. Kansainvälinen kehitys näyttäisi olevan kulkemassa tähän suuntaan. Kansainvälisoikeudellisesti humanitaarisen intervention asema on osin epäselvä. Tällä hetkellä ei ole selkeää humanitaarisen intervention kieltävää tai sallivaa oikeusnormia. Vilkaasta keskustelusta ks. esim. Anthony D'Amato, "There is No Norm of Intervention or Non-Intervention", *7 International Legal Theory* (2001) ss. 33-40 sekä Jian-

ming Shen, "The Non-Intervention Principle and Humanitarian Interventions Under International Law", *7 International Legal Theory* (2001) ss. 1-32 sekä samaan julkaisuun sisältyviä useita muita kommenttikirjoituksia ja erityisesti Simon Chesterman: *Just War or Just Peace? Humanitarian intervention and international law*, OUP, Oxford 2001. ks. m. Nicholas J. Wheeler, "Introduction: The Political and Moral Limits of Western Military Intervention to Protect Civilians in Danger" aikakauskirjassa *22 Contemporary Security Policy* 2001, No. 3, ss. 1-27 sekä tätä seuraavat eri näkökulmista tapahtuvat tarkastelut. Nykyisen kansainvälisen oikeuden sallimista voimankäytön muodoista valtioiden välisissä suhteissa ja viimeaikaisesta valtiokäytännöstä, ks. esim. Christine Gray, *International Law and the Use of Force*, OUP, Oxford 2000.

- ⁵⁴ Esim. usein suomalaisen rauhanturvajoukon lääkintähenkilöstö antaa myös lääkintä-apua toiminta-alueensa siviiliväestölle mahdollisuuksiensa mukaan. Ruohonjuuritason humanitaarista toimintaa, ihmisarvon kunnioittamista ja turvaamista on myös lämmitykseen välttämättömien puutavaroiden toimitus kriisialueilla vanhuksille sekä vihatuun väestöryhmään kuuluville perheille, vaikka tämä ei suoranaisesti varsinaiseen missioon kuuluisikaan. Tätä on myös korostanut esim. Helena Manninen-Visuri (Kirkon ulkomaanapu) niin keskinäisissä keskusteluissa kuin myös Suomen humanitaarisen oikeuden ja sota-oikeuden seuran sekä Maanpuolustuskoulutus ry:n järjestämässä luentotilaisuuksissa.
- ⁵⁵ Tasavallan Presidentti Tarja Halonen on ilmaissut asian selkeästi edellä viitatussa Kadettikunnalle pitämässään puheessa: "Ulko- ja turvallisuuspolitiikkamme on sopeutuksessa kylmän sodan jälkeiseen maailmaan. Yhteisen näkemyksemme maanpuolustuksesta ja uskottavasta puolustuskyvystä on myös sopeuduttava tähän muuttuneeseen tilanteeseen. Kun arviomme omaa maatamme ja maanosaamme uhkaavista turvallisuusriskeistä ovat muuttuneet, joudumme myös muuttamaan kriisinhallintavalmiuttamme vastaavasti".
- ⁵⁶ Upseereilta edellytettävät vaatimukset heijastuvat myös opiskelijoina toimivia upseereita koskevissa järjestys- yms. säännöissä. Ks. esim. MpKK. Jatkotutkinto-osastossa toteutettavien kurssien järjestyssääntö, 495/1.2/D/I, 07.08.2002, missä tähän viitataan yleisesti toteamalla mm.: "Kaikessa käyttäytymisessä ja kanssakäymisessä ulkopuolisten kanssa sekä opiskelutehtävien hoitamisessa on otettava huomioon, että korkeakoulun jatkotutkinto-osaston opiskelijalta edellytetään ammattitaidon ohella korkeata moraalista ja esimerkillisyyttä." Lisäksi opiskelijan tehtäviin ja velvollisuuksiin kuuluu mm. itsensä kehittäminen "hengeltään, tiedoiltaan ja taidoiltaan tutkinnon päämäärien mukaisesti", "sisäistää MpKK:n arvot ja toimia niiden mukaan" ja "luoda ja ylläpitää omalta osaltaan kampuksella hyvää opiskeluilmapiiiriä ja upseeritoveruutta".
- ⁵⁷ Näin myös F.-G. Wennström, "Kansainvälistyvän...", s. 54-55. Valitettavasti joskus on myös esiintynyt tapauksia, joissa suomalaiset sotilaat ovat joutuneet opettamaan sodan oikeussääntöjä myös muille samaan toimintaan osallistuville, muista maista tuleville sotilaille.
- ⁵⁸ Nykyinen rauhanturvalaki mahdollistaa osallistumisen sotilaalliseen kriisinhallinta- ja rauhanturvaamistoimintaan joilla tätä koskeneen hallituksen esityksen (HE 2000/20) yleisperusteluiden tavoiteosan mukaan tarkoitetaan sotilaallisesti järjestetyn rauhanturvaamisorganisaation toimia, jotka täyttäsivät seuraavat perusedellytykset:
1) operaatiolla on YK:n tai ETYJ:n mandaatti; 2) operaatio perustuu konfliktin pääosapuolten sopimukseen tai sopimukselliseen tilaan ja mahdollisimman laajaan hyväksyntään ja on sopimuksen toimeenpanoa ja sen valvontaa; 3) voimaa voidaan tarvitta-

essa käyttää reaktiivisesti itsepuolustuksen lisäksi myös tehtävän turvaamiseksi; 4) operaatioon voi sisältyä osapuolten pakottamista sopimuksen noudattamiseen ja siihen liittyvää voimankäyttöä tai sillä uhkaamista; 5) voimankäyttöä säännellään selkein voimankäytösäännöin, joissa peruseriaatteina ovat voimankäytön minimointi ja voimankäytön suhteuttaminen aina kulloiseenkin uhkaan ja tilanteeseen.

Käsitteeseen sotilaallinen kriisinhallinta- ja rauhanturvaamistoiminta voi sisältyä erilaisia operaatioita ja lisäksi sama operaatio voi eri vaiheissaan olennaisestikin muuttua luonteeltaan. Suomen osallistumisedellytykseksi on asetettu, että mainitut peruskriteerit ovat koko ajan voimassa. Uudistuksen tavoitteena oli, että osallistuspäätöstä valmisteltaessa ja käsiteltäessä olisi mahdollista aidosti arvioida maamme osallistumismahdollisuuksia operaation luonteen perusteella. Päätökseen vaikuttavina tekijöinä ovat tällöin ulko- ja turvallisuuspoliittisten perusteiden lisäksi toiminta-alueella vallitseva tilanne ja kriisin luonne, operaation mandaatti, voimankäytösäännöt, toimintaolot sekä käytettävissä olevat voimavarat. Lisäksi jos toiminta-alueella vallitseva tilanne tai toimintaolot tai operaatiolle määrätyt puitteet olennaisesti muuttuvat operaation kestäessä, Suomen osallistumista operaatioon voidaan arvioida tarvittaessa uudelleen kuulemalla eduskuntaa. Muutos irrotti harkinnan moniselitteisten käsitteiden ja määritelmien tulkinnasta ja on pääosin katsottava onnistuneeksi.

⁵⁹ Käytännön tehtävissä ei ole aina mahdollista tehdä eroa sen kanssa mikä kuuluu siviilikriisinhallinnan ja mikä varsinaisen sotilaallisen kriisinhallinnan tehtäviin ruohonjuuritasolla. Näiden toimintojen edellytetään olevan ”saumattomassa yhteistyössä” toistensa kanssa.

⁶⁰ Luonnollisestikaan käytännön ratkaisutilanteessa ratkaisua ei tiedostetusti lähdetä johdamaan arvoista, vaan lähinnä muista ratkaisuun konkreettisesti vaikuttavaksi koetuista tekijöistä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että arvoilla olisi merkitystä lähinnä juhlapuheissa tai koulutustilanteessa, sillä arvojen vaikutus tapahtuu yleensä taustalta ja suurelta osin tiedostamatta. Niiden vaikutus voi kohdentua ratkaisuvaihtoehdon painottamiseen myös siten, että perustellaan esim. humanitaarisen avun perille kuljettamisen merkitys annetun lupauksen pitämisellä ja lupauksen rikkomisen epäsuotuisilla vaikutuksilla toiminnan tavoitteisiin kriisialueella. Koska annettun lupauksen pitäminen on myös hyve tai arvostettu ominaisuus useimmissa yhteiskunnissa ja kulttuureissa, on parempi, että lupauksia toiminnasta, joita ei voi pitää, ei ollenkaan anneta. Asian voi myös ilmaista toisesta moraalista lähtökohdasta toteamalla, että ei ole moraalista herättää aiheetonta toivoa, jonka seurauksena kärsineet siviilit pettyisivät jälleen kerran odotuksissaan ja siinä vähäisessä toivossa, jota heille kansainvälisen yhteisön läsnäolo saattaa tuoda...

⁶¹ Useat näistä sisältyvät jo omaan länsimaiseen (germanistiseen) oikeuskulttuuriperimäämme. Jos haluaa korostaa linkitystä uuteen perustuslakimme, voidaan todeta, että keskeisiä ainesosia ovat 1) yhdenvertaisuus, joka sisältää yhdenmukaisen ja samanlaisen kohtelun velvoitteen mielivallan kieltoineen, 2) syrjinnän kielto, 3) kuulemisvelvoite; niillä, joita päätös välittömästi koskee tulee olla mahdollisuus tulla kuulluksi asiassa, 4) valitusoikeus; oikeus saattaa tehty päätös oikeudellisen muutoksenhakuelimien arvioitavaksi, 5) päätöksen perusteiden perustuttava tosiseikoille ja näiden on oltava kontrolloitavissa; 6) jääviyседellytys; jos päätöksentekijällä on omia intressejä tai ennakkokäsityksiä, jotka saattavat vaikuttaa hänen päätöksentekoonsa, on hänen annettava päätös muun virkamiehen tehtäväksi; 7) yksityisyyden suoja; 8) yleisen moraalin asettamat edellytykset, eli päätös ei saa siis olla vallitsevan yhteiskuntamoraalin

vastainen. Kaikki seikkoja, jotka enemmän tai vähemmän ovat mukana sotilasvirassa olevan sotilasjohtajan tehdessä hallinnollisia päätöksiä sekä erityisesti sotilasoikeudenhoidollisissa kysymyksissä.

- ⁶² Yhdenvertaisuusvaatimusta on lisäksi uuden perustuslain säätämisen yhteydessä laajennettu siten, että perinteisen oikeudellisen yhdenvertaisuuden ohella se sisältää nyt ajatuksen myös tosiasiallisesta, aineellisesta tasa-arvosta (HE 309/1993 vp, s. 42), mutta tämä vaatimus koskee ensisijaisesti lainsäätäjää.
- ⁶³ Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia vapauksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (*SopS* 7-8/1976).
- ⁶⁴ Perustuslain 6 §:n 2 mom. luettelo on esimerkinomainen ja sisältää suomalaisessa yhteiskunnassa syrjäntäkiellon ydinalueeseen kuuluvaksi sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun vastaavan henkilön liittyvän syyn, joiksi hallituksen esityksessä todetaan kuuluviksi mm. henkilön yhteiskunnallinen asema, varallisuus, yhdistystoimintaan osallistuminen, perhesuhteet, raskaus, aviollinen syntyperä, sukupuoli suuntautuminen ja asuinpaikka (HE 309/1993 vp, s. 44).
- ⁶⁵ Kieltoa vahvistavat myös asianomaiset rikosoikeudelliset säännökset, joista on erityisesti huomioitava viranomaisoikeudet. Perustuslaki ja ihmisoikeussäännökset ovat sellaisia virkatoiminnassa noudatettavia säännöksiä, joihin perustuvan virkavelvollisuuden rikkominen tai täyttämättä jättäminen on rangaistavaa niin tahallisenä (RL 40 l. 10 §) kuin tuottamuksellisenäkin (RL 40 l. 11 §) virkavelvollisuuden rikkomisena.
- ⁶⁶ Kun suomalaisten etninen tausta monimuotoistuu hiljalleen, niin on luonnollista, että tällaisia erotteluja ei voida suvaita myöskään oman maan upseeriston sisällä. Vastaa käytännön kokemuksista ks. esim. haastattelua ”Ala-Sankila: Kosovossa tarvitaan rauhanturvaajia vielä vuosia”, STT 1.8.2002, esim. asiak. *PV:n lehdistölkäys* 02.08.2002, s. 2
- ⁶⁷ Ks. esim. Valmiustilalain 9 § sekä Puolustustilalain 7 §.
- ⁶⁸ Esim. aivan perustasolla toimittaessa tämä pohdinta voi aktualisoitua vaikka mahdollisessa tutkittavana olevassa kurinpitoseuraamusasiassa. Upseerille asetetaan korkeat käyttäytymisvelvoitteet. Tästä huolimatta oikeusupseerina toimiva henkilö tai sotilaslakimies ei voi olla pelkkä rankaisautomaatti, muodollisen lainmukaisuuden toteuttaja. Ensin on tutkittava tapauksen olosuhteet ja harkittava täytyisikö jonkin rangaistus-seuraamuksen tunnusmerkistö. Tämän jälkeen on harkittava, onko asiassa sellaisia seikkoja, jotka lieventävät tekoa tai jopa poistaisivat tapahtuneelta rangaistavuuden ja seuraako näiden tuloksena oikeudenmukainen seuraamus asiassa. Lainsäädäntö antaa kaikkien näiden seikkojen huomioon ottamiseen mahdollisuuden.
- ⁶⁹ Nykytilanteessa on myös ainesosia, joissa kansainvälisellä tasolla pyritään sivuuttamaan hitaasti rakennettuja yhteisiä valtioidenvälisiä oikeussääntöjä. Voidaankin kysyä, että jos valtioiden välisellä tasolla pyritään kiertämään yhteisten oikeussääntöjen vaikutusta, niin minkä signaalin tämä lähettää kansallisille tasoille ja vaikuttaako tämä myös yleisemminkin yksilöiden käsitykseen oikeuden merkityksestä a) kansainvälisellä tasolla, b) kansallisella tasolla ja c) yksilötasolla.
- ⁷⁰ Tämä seuraa myös mm. perustuslain 1 §:n 1 mom. ja 2 §:n 1 mom., 17 §:n sekä 23 § ja 24 §:n määräyksistä, joiden mukaan Suomi on täysivaltainen tasavalta ja sen valtiovalta kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta. Lisäksi julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien, joihin kuuluu myös kansanvaltaisuus, toteutuminen kaikissa olosuhteissa.

- ⁷¹ Puheesta Notre Dame Yliopistolle 6.2.1967, esim. teoksessa John Toland, *The Rising Sun. The Decline and Fall of the Japanese Empire 1936-1945*, Classic Penguin, London 2001, s. 763 alav. *.
- ⁷² Esim. Suomen Pugwash –toimikunnalla on ollut näitä kysymyksiä pohtinut erityistyyryryhmä, joka on toiminut vuosina 1997-1998 sekä 1999-2000. Keskusteluiden keskeisistä kysymyksistä voi mainita mm. akateemikko Jorma K. Miettisen esiin nostaman *overkill*-problematiikan, Juhani Loikkasen käsittelemän nollatoleranssin vaikutukset, allekirjoittaneen pohtimat aseiden teknologian tuhovoiman kasvun aiheuttamat ongelmat sekä Juhani Parkkarin laatimat humanitaarisen oikeuden antaman suojan kehät.
- ⁷³ Suomalaisessa tähän konseptiin liittyvässä keskustelussa, joka tapahtuu pääosin Maanpuolustuskorkeakoulun tutkijayhteisöissä, kyseinen käsite on voimakkaasti kyseenalaistettu ja sen on katsottu olevan enemmän poliittisesti tarkoituksenmukaiseksi todettu apuväline, kuin selkeä siirtymä uuden aikakauden sodankäyntiin. Sen sijaan tässä yhteydessä usein esiin nouseva informaatiosodankäynnin käsite vaikuttaa osin sisältävän uuttakin ainesta. Keskustelun ydinosaaminen keskittyy tällä hetkellä MpKK:n Johtamisen laitoksen suojiin.
- ⁷⁴ Ks. esim. David S. Fadok, *John Boyd and John Warden. Air Power's Quest for Strategic Paralysis*. Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama 1995, s. 25.
- ⁷⁵ Suomessa sotilaskäskyihin katsotaan kuuluvan lähinnä: **a) sotilaallisten toimenpiteiden valmistelu ja toteuttaminen** (strateginen, operatiivinen ja taktinen suunnittelu; valmiuden kohottamisen suunnittelu ja toteuttaminen; sodanajan johtamisjärjestelmän ylläpitäminen; sotilaallinen tiedustelu; sodanajan organisaatioista ja määrävahvuuksista päättäminen; henkilöstön sijoittaminen ja sodanajan tehtäviin määrääminen; ylentämisperusteiden määrääminen sekä sotilasarvossa ylentäminen; sodanajan joukkojen varustamisen ja huollon suunnittelu sekä niiden valmistelutoimenpiteet; sotatoimien ja joukkojen johtaminen; aselevosta päättäminen; sotilaallisten joukkojen välitön johtaminen toteutettaessa virka-aputehtäviä sekä aluevalvontaa; näihin asiaryhmiin liittyvät ohjesäännöt), **b) sotilaskoulutus** (asevelvollisten sodanajan tehtävään johtavaan koulutukseen määrääminen; asevelvollisten koulutuksen rakenne, suunnittelu ja toteuttaminen; edellä mainittuihin asiaryhmiin liittyvät ohjesäännöt); sekä **c) sotilaallisen joukon hengen, kurin ja järjestyksen ylläpito** (muun muassa varuskuntapalvelus ja sotilaallinen järjestys; kurinpidollinen ohjeistus ja toiminta; sotilaallisten tunnusten jakoperusteet ja myöntäminen; joukko-osastojen nimien, kunniamarssien ja lippujen hyväksyminen sekä sotilaallisten kunniamerkkien myöntäminen ja perinneasiat; näihin asiaryhmiin liittyvät ohjesäännöt). Muu toiminta on usein monelta osin esim. oikeusjärjestyksen normeeraamaa hallintotoimintaa, joka ei tällöin ole oikeudellisessa mielessä sotilaskäsky-käsitteen alle kuuluvaa toimintaa, vaikka sitä saatetaan myös näiden toimintamuotojen kautta toteuttaa. Tästä syystä maissa, joissa oikeusvaltio-ajatus ei ole yhtä syvälle yhteiskunnassa vaikuttanut, sotilaskäskyn ala voidaan mieltää paljon laajemmaksi. Tähän voi myös vaikuttaa kyseisen valtion oma lainsäädäntö. Sotilaskäskyn ja hallinnollisten asioiden välinen raja on osin epäselvä ja jossain määrin myös jatkuvan muutoksen alainen. Sitä mukaa kun puolustusvoimien toimintaan liittyvistä tai niihin vaikuttavista asioista säädellään oikeussäännöin supistuu myös puhtaan sotilaskäskyasioiden soveltamisala. Näin myös Kalevi Klefström, ”Sotilaskäsky vai hallintoasia?”, *Sotilasaikakauslehti* 1999, No. 1, ss. 16-20, s. 17 ja s. 20.
- ⁷⁶ Perusoikeusnäkökulmasta voi oikeusjärjestyksen intresseissä olla perusteltua rajoittaa tarkasti puhtaiden sotilaskäskyjen alaa, toisaalta sotilasaasioiden käytännön toteuttami-

sen kannalta voi myös olla perusteltua pyrkiä katsomaan tämä kenttä laajemmaksi. Tasapaino näiden intressien välillä on aina löydettävissä, mikäli niitä ei katsota toisilleen vastakkaisiksi vaan pikemminkin toisiaan täydentäviksi pyrkimyksiksi.

- ⁷⁷ Toisaalta sotilaan eteen voi tulla *pakkotilanne*, jossa hänen on toimittava käskyä tai määräystä vastaan tietäen tämän toiminnan olevan sinänsä käskyn tai voimassa olevien määräysten vastaisia, mutta vaakakupissa on toisaalta painavampi etu, joka oikeuttaa tällaisen toiminnan ja poistaa siltä rangaistavuuden joko kokonaan tai ainakin osittain. Tällöin on yleensä kyse lähinnä oman valtion lainsäädännössä asetettujen velvoitteiden rikkomisesta. Nämä seikat arvioidaan lähinnä *pakkotila-* ja *hätätila* –säännösten valossa. Esimerkiksi tällaista pakkotilan oikeuttamaa oikeudenvastaista toimintaa voi olla torjuntataistelussa aseiden ja ammusten hakeminen sotilaskoulutusvarastoista ja ottaminen käyttöön torjuntataistelua käyville täydennysyksiköille. Oikeudellinen arviointi tehdään aina näissä tilanteissa tapauskohtaisesti. Pakkotilanteella oikeuttamisperusteena on myös rajansa. Esim. Jugoslavia-tuomioistuimen (ICTY) valitusjaosto on Erdemovic-jutun ratkaisussaan 7 päivänä lokakuuta 1997 (IT-96-22-T) ottanut sen kannan, ettei pakkotila (”duress”) ole täydellinen vastuuvapausperuste, kun kyse on sotilaasta, jota syytetään rikoksesta ihmisyyttä vastaan ja/tai sotarikoksesta joka käsittää viattomien ihmisen tappamisen. Pakkotila otettaisiin kuitenkin rangaistuksen mittaamisessa huomioon rangaistusta lieventävänä seikkana. Nämä tilanteet tuskin ajankohdastuvat suomalaisen sotilaan toiminnoissa. Sen sijaan harkittaessa esim. partisaanien II MS:n aikana siviiliväestöön tekemiä veritekoja, käskynalaisen vastuu henkirikoksen suorittamisesta ei tuonkaan aikaisen oikeuden mukaan voinut poistua pakkotilanteeseen vetoamalla. Suomen alueella toimineilla partisaaneilla oli aina moraalinen valintamahdollisuus toimiinsa nähden. Tämän toiminnan vaikutuksista siviileihin ks. esim. Tyne Martikainen, *Partisaanisodan siviiliuhrit*, 2.p. Värisuora, Kemi 2002.
- ⁷⁸ Esimerkki tilanteesta voi olla ristiriita, joka voi muodostua luvatus humanitaarisen avun perille kuljettamisen ja saman aikaan kansainvälisen operaation ylemmän komentajan vaatimasta kuljetuskapasiteetin käytöstä muuhun tarkoitukseen, ei-kiireellisiin kuljetustehtäviin. Moraalinen dilemma korostuu edelleen, jos skenaarioksi valitaan tilanne, jossa humanitaarinen apu, (esim. lämmitysaines) voidaan saada vain tiettyinä aikoina perille eristyksissä oleviin syrjäkyliin, joissa lämpötila on nopeasti laskeutunut huomattavasti pakkasrajan alle.
- ⁷⁹ Edellisessä viitteessä mainitussa skenaariossa aiheutuneen tilanteen johdosta on voinut käydä niin, että syrjäkyllillä eristyksissä olleita vanhuksia ja lapsia on kuollut tällä välin kylmyyteen, kun lämmitystarpeita ei tullut ajoissa ja kuljetus on estynyt tämän jälkeen säätilanteen muuttumisen johdosta.
- ⁸⁰ Oikeussääntöjen vaikutus voidaan myös valitettavasti ottaa huomioon suunnitelmassa rikollista toimintaa. Esim. Argentiinan sotilasjuntan valtaantulon jälkeisissä ensimmäisissä kokouksissa olivat myös lakimiehet mukana suunnittelemassa, kuinka voitaisiin antaa sotilasesimiehen käskyjä niin, että saavutettaisiin tietty rikollinen tarkoitus siten, että jos varsinaisten tekojen toteuttajat joutuisivat teoistaan oikeudelliseen vastuuseen, vastuu ei seuraisi komentoketjua ylöspäin. Välineenä tähän oli riittävän *epäselvien käskyjen antaminen*, jolloin tarkoituksena oli mahdollistaa jälkikäteen irtisanoutuminen alaisten toiminnasta ja oikeudellisen seuraamusvastuun välttäminen. Vastuu kuitenkin seuraa myös koko käskyn kontekstista, eli myös oletetuista, ymmärrettäväksi annetuista asioista yhdessä ...

⁸¹ Asian tutkimusta hankaloittaa myös käytäntö, jonka mukaan sotilaskäskyn muotoa voidaan käyttää asioiden määrittämisessä ja järjestämisessä eri maiden puolustusvoimissa laajemminkin, kuin mikä on sen edellä tarkoitettu käsitteellinen kenttä.

⁸² Tätä on pohdittu myös MpKK:n Johtamisen laitoksen seminaarien yhteydessä, mikä on kirjoittanut myös seuraavan suuntaisia ajatuksia: "...Myös tieteen tekemisessä keskeisellä sijalla olevaan asioiden kyseenalaistamiseen rohkaistiin. Viimeksi mainittu asia johtaa usein pohtimaan lojaalisuuden käsitettä. Onko upseerin oltava ensisijaisesti lojaali puolustusvoimille vai Suomen kansalle? Ristiriitoja esiintyy harvoin, mutta periaatteessa niitä ei saisi esiintyä lainkaan. Mielestäni suomalainen upseeri on ennen kaikkea kansan palvelija ja myös puolustusvoimat instituutiona saa olemassaolonsa oikeutuksen vain kansalaisilta. Väärinymmärretty lojaalisuus johtaa pahimmillaan asioiden peittelyyn, tarpeettomaan salailuun tai jopa vääristelyyn. Vaikeiksi koetuista asioista vaietaan mieluummin kuin nostetaan ne julkiseen keskusteluun. Elämme kuitenkin sellaisten muutosten aikaa, että pitäytyminen vanhoissa, aikanaan varmasti hyvin perustelluissa toimintatavoissa ei enää tuota kansalaisille sitä turvallisuutta, jota he ovat oikeutetut vaatimaan. Varsin sisäänpäinkääntynyt kulttuurimme ei kuitenkaan ole omiaan tukemaan tällaisia uudelleenarviointeja. Jos näitä ei tehdä, katson esimerkiksi upseereiden antavan vain osan työpanoksestaan ja ennen kaikkea älyllisestä kapasiteetistaan kansalaisten hyväksi. Tämä johtaa edelleen ajattelemaan upseerin roolia perinteisenä toimijana tai toisaalta yhteiskunnallisena vaikuttajana..." Hannu Räsänen: "Opettajan mietteitä", teoksessa H. Räsänen, toim., *Strateginen ajattelu puolustushallinnossa - Näkökulmia uusiin uhkiin ja kokonaisturvallisuuden käsitteeseen*, MpKK, JohtL (2001).

⁸³ Ks. esim. "Lääkäriin kollegiaalisuusohjeet", hyväksytty 6.5.1988, tarkistettu 11.12.1999, esim. teoksessa *Lääkäriin etiikka*. (Suomen lääkäriliitto, Helsinki 2000) s. 12. Lääkäriin kollegiaalisuusohjeet täydentävät lääkärin valan edellyttämää moraalista ohjetta suhtautua kollegoihin kunnioittavasti sekä lääkärin eettisiä ohjeita (ks. Lääkäriin eettiset ohjeet, hyväksytty 6.5.1988, ks. em. teos ss. 10-11). Ohjeissa korostetaan ammattietikan ja kollegiaalisuuden edistämistä toimissa, ratkaisuisa ja toimimalla esimerkkinä. Tästä rajataan pois alaisten ja oppilaiden toiminnan valvominen, sattuneiden virheiden ja rikkomusten tutkimus sekä niiden perustalta toimenpiteisiin ryhtyminen. Lisäksi asetetaan moraalinen velvollisuus puuttua kollegan toimintaan, joka tulee kykenemättömäksi hoitamaansa tehtävänsä alkoholin tai muun syyn takia. Tässä ensin osoitetaan keinoiksi keskustelu ja avun järjestäminen. Jos nämä eivät johda tuloksiin, asiasta on ilmoitettava esimiehelle tai lääkäriinliittoon. Näin on meneteltävä myös tieten tai tietämättä ammattiin harjoittamisessa tai viranhoidossa tehdyn ilmeisen virheen osalta. Vastaava kollegiaalisuuden kieltö on myös sisällytetty Suomen lakimiesliiton antamiin lakimiesten eettisiin ohjeisiin, vaikka tällaisia ongelmia ei tässä ammattikunnassa juuri ole esiintynyt toiminnan paremman julkisen kontrolloitavuuden johdosta.

⁸⁴ Tähän pohdintakenttään kuuluva moraalinen ongelma vaikeutuu, kun tarkastelun kohteena on ratkaisu, joka sinänsä ei ole lainvastainen, mutta joka koetaan tilanteessa vääräksi, vahingolliseksi tai epäoikeudenmukaiseksi joko siten, että se kohdistuu henkilöön tai sitten asiaan.

Oma alaryhmänsä on sellaisten ratkaisujen pohdinta, joissa Perustuslain sananvapauspykälän takaamaa sananvapauden harjoittamista avoimen keskustelun kautta koskien jotain asiaratkaisua pyritään rajoittamaan solidaarisuuteen vedoten tai peräti käskemällä. *Sotilaskäskyllä ei kuitenkaan voi rajoittaa lain takaamaa oikeutta, ellei tähän*

ole laissa annettua perustetta, esim. Julkisuuslain turvallisuuteen liittyvät perusteet. Tästä huolimatta voi esiintyä kylmän sodan ajan kokemuserinteestä kumpuavia pyrkimyksiä vaientaa kiusalliseksi koettu arvostelu tai keskustelu epävirallisoin, oikeudelliselta kannalta kyseenalaisin keinoin. Asiaa on myös sivuttu sotilaiden harjoittamassa omassa keskustelussa. Ks. lukuisista kirjoituksista, kannanotoista ja puheenvuoroista esim. Heikki Tilander, ”Puolustusvoimien arvot. Johtamisen etiikka – kadettiupseerin arvot”, *Kylkirauta* 1998, no. 1, ss.18-20, s. 19; Aki Huhtinen, ”Filosofioinnista arkielämän murheisiin. Upseerina tämän päivän Suomessa”, *Kylkirauta* 1999, no. 1, ss. 12-17, s. 17.

- ⁸⁵ Ks. esim Laki Suomen osallistumisesta Yhdistyneiden Kansakuntien ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön päätökseen perustuvaan rauhanturvaamistoimintaan annetun lain (514/1984) muuttamisesta (750/2000), jonka seurauksena Rauhanturvaa-
mislain 12 § 2 mom. todetaan palvelussuhteen päättymisestä erityisestä syystä:
”Edellä 10 §:n 1 momentissa tarkoitettu tehtävään määräävä viranomainen voi lisäksi määrätä 11 §:n 2 momentissa tarkoitettua palvelussuhteen päättymään, jos henkilöstöön kuuluva erityisestä syystä sitä pyytää taikka jos hän ei täytä velvollisuuksiaan tai toimii vastoin niitä, jos hänet muutoin havaitaan sopimattomaksi palvelukseen taikka jos hänen palveluskykynsä on sairauden, vamman tai muun syyn johdosta olennaisesti heikentynyt. Rauhanturvajoukon komentajalla on samoin edellytyksin oikeus määrätä joukossa palveluvan palvelussuhde päättymään.” Saman lain aiemmin muutetussa 14 §:n 1 momentissa (1148/1990) todetaan rikosoikeudellisesta vastuusta: ”Rauhanturvaamishenkilöstöön kuuluvat ja 5 §:ssä tarkoitettua koulutuksessa olevat ovat rikoslain 45 luvun sotilaita koskevien säännösten alaisia. Heidän palvelusalueellaan tekemiinsä sotilasoikeudenkäyntilaissa (326/83) tarkoitettuihin rikoksiin ei kuitenkaan sovelleta sota-aikana tehtyjä rikoksia koskevia säännöksiä. Heille voidaan määrätä kaikkia sotilaskurinpitolaissa (331/83) tarkoitettuja kurinpidollisia seuraamuksia.”
- ⁸⁶ Kansainvälisoikeudellisesta näkökulmasta katsoen kyse ei ole oikeudellisesti velvoittavista oikeussäännöistä. Nämä voivat kuitenkin saada oikeudellista velvoittavuutta valtiosisäisesti, kun tällainen ohjeellinen asiakirja annetaan esim. laatimalla siitä pysyväisasiakirja, jolloin se puolustusvoimien sisäisessä normistossa saa jo tätä kautta nmyös oikeudellista velvoittavuutta. *Code of conduct* –asiakirjat ovat yleensä erinomaisia ohjeistoja asianmukaisesta toiminnoista eri tehtävissä ja näitä on annettu eri kansainvälisten hallitustenvälisten järjestöjen toiminnassa niin rauhanturvatehtäviä, vaalitarkkailua kuin myös ihmisraportointitehtäviä varten.
- ⁸⁷ Guidelines on International Humanitarian Law for Forces Undertaking United Nations Peacekeeping Operations. Nykyisin keskeinen asiakirja on pääsihteerin tiedotteena julkaistu asiakirja Observance by United Nations Forces of International Humanitarian Law. ST/SGB/1999/13, 6 August 1999. Ks. esim *International Review of the Red Cross* 1999, No. 836, ss. 812-817.
- ⁸⁸ Ten Rules Code of Conduct for Blue Helmets. UN Department of Peace Keeping Operations. Training Unit. Lisäksi on huomattava, että esim. poliisia ja järjestysviranomaisia varten laadituilla toimintaohjeilla voi olla merkitystä kansainvälisissä sotilaspoliisitehtävissä palvelevien henkkilöiden toiminnalle. Ks. esim. Code of Conduct for Law Enforcement Officials, UN GA Res. 34/169, 17.12.1979.
- ⁸⁹ Esim. ”Rule One: Dress, think, talk, act and behave in a manner befitting the dignity of a disciplined, caring, considerate, mature, respected and trusted soldier, displaying the highest integrity and impartiality. Have pride in your position as a peace-keeper and do

not abuse or misuse your authority”, e.m. asiakirjassa Ten Rules Code of Conduct for Blue Helmets.

⁹⁰ Esim. ”Rule Four: Do not engage in immoral acts of sexual, physical or psychological abuse or exploitation of the local population or United Nations staff, especially women and children.” sekä ”Rule Five: Respect and regard the human rights of all. Support and aid the infirm, sick and weak. Do not act in revenge or with malice, in particular when dealing with prisoners, detainees or people in your custody.” Ibid.

⁹¹ Ks. esim. Ray Murphy, ”International humanitarian law training for multinational peace support operations – lessons from experience”, *International Review of the Red Cross* 2000, No. 840, ss. 953-968.

⁹² Tämä on myös muotoiltu YK:n sinibarettien ohjeissa esim. seuraavalla tavalla: ”We, as peace-keepers, represent the United Nations and are present in the country to help it recover from the trauma of a conflict. As a result we must consciously be prepared to accept special constraints in our public and private lives in order to do the work and to pursue the ideals of the United Nations Organization.”

⁹³ Tästä vakuuttautumisen on tapahduttava ennen sellaisista tehtävistä sopimista. Ennen rauhanturvain korjaamista tämä kysymys muodosti jossain määrin ongelmia suomalaiselle rauhanturvatoiminnalle. Kyse oli erityisesti voiman käytön asteesta mihin saatiin tehtävissä osallistua. lainsäädäntöä on sittemmin vuonna 2000 selvennetty ja korjattu.

Nykyisin rauhanturvaamislain 1§ määrittää soveltamisalansa seuraavasti: ”1 §. (750/2000) Soveltamisala. Suomi voi osallistua sellaiseen Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) tai Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (ETYJ) päätökseen perustuvaan sotilaalliseen kriisinhallintaan ja rauhanturvaamiseen (rauhanturvaamistoiminta), joka tähtää kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseen tai humanitaarisen avustustoiminnan ja siviiliväestön suojaamiseen.

Tämä laki koskee soveltuvin osin myös suomalaisen rauhanturvaamisorganisaation osallistumista humanitaariseen avustustoimintaan tai sen suojaamiseen YK:n erityisjärjestön tai viraston pyynnöstä.

Tätä lakia ei sovelleta YK:n peruskirjan 42 tai 51 artiklan nojalla toteutettaviin sotilaallisiin pakotetoiimiin osallistumiseen. ”

Näin ollen sotilaallisen pakotetoiimintaan osallistumisen puitteet jäävät tätä koskevan uuden lainsäädännön varaan, mikä on annettava, jos poliittisella taholla tehdään tällaiseen toimintaan osallistumisesta päätös. Sotilaallisena pakottamisena pidetään nykykäsitteiden mukaan YK:n peruskirjan 42 tai 51 artiklassa tarkoitettua toiseen valtioon kohdistuvaa kansainvälisen yhteisön voimankäyttöä tai sillä uhkaamista. Sotilaalliseen pakottamiseen liittyy olennaisesti aseellisen voiman käyttö, joka voi olla mm. aloitteellista, aktiivista ja rajoittamatonta ja toiminnan päämääränä on kohteena olevan valtion alistaminen kansainvälisen yhteisön tahtoon. Sotilaallisen pakottamisen operaatio on myös kokonaisuutena arvioiden pakottava. Nykyisen kansallisen lainsäädännön nojalla Suomi ei voi osallistua tällaiseen toimintaan

⁹⁴ Ks. esim I GLP 87 art.; ICTY:n perussäännön 6 (3) artikla; Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön 28 artikla; nk. Celebici leirin –tapaus (i.e. ICTY, Prosecutor v. Zejnii Delalic, et al.) (T.Ch.Judgment), 333-343 kpl:t sekä samassa tapauksessa 20-2-2001annettu Appeals Chamber Decision IT-96-21-A.

- ⁹⁵ Näin esim. I GLP 87 art. Näissä toimita häntä tukevat asevoimien oikeudelliset neuvonantajat, sotilaslakimiehet (I GLP 82 art.).
- ⁹⁶ Ks. esim. ICTY, Blaskij-tuomion 302 kpl. Vrt. m. kansainvälisen rikostuomioistuimen (ICC) perussäännön 28 artiklaan. Esimiehen vastuu perustuu sekä kansainvälisiin valtiosopimuksiin että myös kansainvälisten rikostuomioistuinten (ja sotilastuomioistuinten) ratkaisukäytäntöön. Genève'n yleissopimusten ensimmäisen lisäpöytäkirjan (*SopS* 82/1980) 87 artiklassa on määrätty päälylystön velvollisuuksista asettaen sopimuksen osapuolena olevalle valtiolle velvollisuuden velvoittaa sotilasäälylystönsä ehkäisemään ja tarvittaessa lopettamaan Genève'n yleissopimusten ja lisäpöytäkirjojen vastaiset rikkomukset alaitensa asevoimien jäsenten ja muiden johdossaan olevien henkilöiden keskuudessa ja ilmoittamaan rikkomuksista asianomaisille viranomaisille. Päälylystöön kuuluvat henkilöt tulee velvoittaa ryhtymään toimenpiteisiin rikkomusten estämiseksi ja tarvittaessa aloittamaan kurinpidolliset tai rikosoikeudelliset toimenpiteet rikkojia vastaan. Lisäksi ensimmäisen lisäpöytäkirjan 86 artikla koskee laiminlyöntiä. Toisen kappaleen mukaan se seikka, että alainen on rikkonut yleissopimuksia tai lisäpöytäkirjaa vastaan, ei vapauta hänen esimiehiään vastuusta, jos he tiesivät tai heidän olisi saamiensa tietojen perusteella pitänyt vallitsevissa olosuhteissa voida päätellä, että alainen teki tai aikoi tehdä sellaisen rikkomuksen, eivätkä ryhtyneet kaikkiin vallassaan oleviin toimenpiteisiin rikkomuksen ehkäisemiseksi tai estämiseksi. Esimiehen vastuu sisältyy myös Jugoslavia- ja Ruanda-tuomioistuinten perussääntöihin, eikä sitä ole niissä rajattu koskemaan sotilasesimiehiä. Sotilasesimiehen vastuuta on tarkasteltu myös laajasti edellä viitatussa Jugoslavia-tuomioistuimen päätöksessä Celebici-jutussa (IT-96-21-T). Ks.m. HE 2000/161.
- ⁹⁷ In re Yamashita, 13 *Annual Digest* s, 269 et seq.; Yamashita v. Styer, 327 US 1 (1946).
- ⁹⁸ Celebici-tapauksessa ICTY:n 1 osasto toteaa (ks. Trial Judgment, para. 370), mm, että: *...a position of command is indeed a necessary precondition for the imposition of command responsibility. However, this statement must be qualified by the recognition that the existence of such position cannot be determined by reference to formal status alone. Instead, the factor that determines liability for this type of criminal responsibility is the actual possession or non-possession, of powers of control over the actions of subordinates. Accordingly, formal designation as a commander should not be considered to be a necessary prerequisite for command responsibility to attach, as such responsibility may be imposed by virtue of a person's de facto, as well as de jure, position as a commander.*"
- ⁹⁹ Ks. esim. I GLP 87 art.
- ¹⁰⁰ Ks. esim. asiak. "Final Report of the Commission of Inquiry into the Events at the Refugee Camps in Beirut, 7 February 1983", 22 *International Legal Materials* s. 473 et seq., erit. ss. 502-503.
- ¹⁰¹ Mahdollisuus vapautua näillä perusteilla rikosoikeudellisesta vastuusta koskee kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivaltaan kuuluvista rikoksista vain sotarikoksia. Määräykset joukkotuhonnan tai ihmisyyttä vastaan kohdistuvien rikosten tekemiseen ovat artiklassa tarkoitettussa mielessä ilmeisen oikeudenvastaisia. Näihin rikoksiin syylistynyt ei siis koskaan voi vapautua vastuusta vedoten toimineensa käskystä
- ¹⁰² The Principles of International Law recognized in the Charter of the Nuremberg Tribunal and in the Judgement of the Tribunal, julkaisussa *Yearbook of International Law Commission* 1950, vol. II, ss. 374-378.

¹⁰³Nürnbergin kansainvälisen tuomioistuimen (*International Military Tribunal*) perussäännön (Charter of the International Military Tribunal, 82 UNTS 1951 s. 284 et seq.) mukaan toimiminen käskystä ei vapauttanut vastuusta (8 artikla), mutta tämä *seikka voitiin ottaa huomioon rangaistusta lieventävänä, jos tuomioistuin katsoi oikeudenmukaisuuden tätä vaativan*. Vastuu vastaavasti muotoiltu myös Jugoslavia- sekä Ruanda-tuomioistuimen perussäännöissä. Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä asia on säännelty yksityiskohtaisemmin, mikä mahdollistaa vastuuvapauden nousevan esille hieman useammissa tapauksissa. Ks. tästä esim. HE 2000/161 perusteluja 33 artiklan kohdalta.

¹⁰⁴Ks. lähemmin *Dishonoured Legacy: The Lessons of the Somalia Affair. Final Report of the Commission of Inquiry into the Deployment of Canadian Forces to Somalia*. Vols. I-V, Toronto 1997. Kysymyksen miksi kukaan ei puuttunut tapahtumiin pohdinnasta ks. erit. George Shorey, "Bystander Non-intervention and the Somalia Incident", *Canadian Military Journal*, Winter 2000-2001, ss. 19-28.

¹⁰⁵Ks. esim. Heikki Siltala, "Kenen joukoissa seisot, kenen lippua kannat -varsinkin sodan aikana", *Sotilasaikakauslehti* 1997 No. 7 ss. 61-63; Knut Pipping, *Komppania pienoisyhteiskuntana*, Keuruu 1995.

Kirjoitus on hyväksytty julkaistavaksi syyskuussa 2002. Tästä syystä siihen ei ole voitu sisällyttää tätä myöhemmän oikeuskehityksen mahdollisia tuloksia.

Abstract**SOLDIER'S MORAL CHOICES AND LAW IN AN INTERNATIONAL WORKING ENVIRONMENT**

Kari T. Takamaa, Law. Lic., doctorandus

This essay is an approach to the issue of the officers' moral choices in a changing international environment. The author uses the rules of law, national and international, as materials which reflect the requirements set forth for the actions and behaviour of an officer. Moreover, those rules are also analyzed as creating codes of conduct, which also reflect the important values in a military society, one's own State and on the level of international community of States. To be able to manage and understand all these complicated sets of legal rules, it is proffered that it could be easier if they would be taken into consideration in the discussion on the contents, interpretation and effect of the officer's values. While doing these multilayered observations, it is naturally understood that the values cannot as such be derived from legal rules, but that they, in best case may be reflected in those specific rules.

It is also understood that the demands for the officers behaviour and moral consist of requirements and virtues arising from numerous different sources. They include, inter alia, but are not limited to these, values of an individual, family, professional group and the possible subvalues and traditions of the specific unit, culture, society of one's State, and international core values of an international community. It is naturally kept in mind that many other systems of rules, many of those informal, may also affect to the human behaviour, but their role has already been treated in the ongoing discussion on the Finnish Officers' Ethics. Therefore, this approach is aimed to add to those discussions values, which are reflected in the applicable law regulating the human conduct in national and international sphere.

Especially, it is argued, that the impact of moral and the effect of values, are different in the different spheres of operations and human conduct, in which the officers have to act and be able to operate. These actions include functions of normal administration as a civil servant and issuance of military orders as a commander, which have to be enacted, e.g., at the time of peace, internal disturbance, armed conflict, whether national or international one, in a peace-keeping or a crisis-management operations. The context also includes acting as a commander of one's own defence forces or as a representative of the aims of international community, set forth in a mis-

sion given by an international (or regional) intergovernmental organisation or a political co-operative entity of the States.

This study utilises as a starting point also the discussions and studies produced by the ongoing discussion on the values of Finnish officers, but builds on other materials, aiming to find out whether those empirically found values include those possible requirements for virtues and conduct coming through one's State and international community through legal norms and decisions. These exact legal rules, jurisprudence and other legal materials are not decisive for this discussion, the author has aimed to go further, to the principles and values they express and reflect. Even if this multilayered materials consist of rules from different periods of time and sources, to somewhat surprisingly certain values have preserved in these materials.

Many of the possible core values are such that they reflect the values, which have been in present in the Finnish society through the times and have not basically been changed, even if the society and the world has changed much. These values also are in a harmony with the international community and actually have been reflected in a Finnish officers' own informal code of honour. Naturally some of those are such, which are, and have to be present, in a true democratic society and which follow from the role of a soldier, if properly understood, in any democratic society. They are, in this sense, international ones. The values include humanity and human dignity; loyalty to one's State, its Constitution and legal system and its democratic system of governance; fairness; honesty; responsibility, integrity. Some specific spheres of ethical dilemmas are discussed including issues relating to limits of the solidarity towards colleagues, areas of military orders and administrative functions, different conflicting loyalties and the current legal status of concepts command responsibility and superior orders.

Legal advisor Kari T. Takamaa works currently at the National Defence College as a lecturer, researcher and legal advisor.